ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE JURIDICE, POLITICE ŞI SOCIOLOGICE
DIN CADRUL CONSORȚIULUI NAȚIONAL ADMINISTRAT DE
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 347.218.3:342.4(478) (043.2)

PĂDURARU Olga

DREPTUL DE PROPRIETATE PRIVATĂ, GARANȚII CONSTITUȚIONALE ȘI LIMITELE ACESTUIA

SPECIALITATEA 552.01 – DREPT CONSTITUTIONAL

Rezumatul tezei de doctor în drept

CHIȘINĂU, 2020

Teza a fost elaborată în cadrul Școlii Doctorale de Științe Juridice, Politice și Sociologice din cadrul Consorțiului Național administrat de Universitatea de Stat

Conducător ştiinţific:
Ion Guceac, academician, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Componența Comisiei de susţinere publică a tezei de doctorat:

1. **Alexandru Arseni**, doctor habilitat în drept, profesor universitar – **Președinte**
2. **Andrei Smochină**, doctor habilitat în drept, profesor universitar – **referent oficial**
3. **Veaceslav Zaporojan**, doctor în drept, conferențiar universitar – **referent oficial**
4. **Sergei Țurcan**, doctor în drept, conferențiar universitar – **referent oficial**
5. **Ion Guceac**, academician, doctor habilitat în drept, profesor – membru, **conducător ştiinţific de doctorat**

Susţinerea va avea loc pe data de 12 februarie 2021, ora 13.00, în şedinţa Comisiei de susţinere publică a tezei de doctorat din cadrul Școlii Doctorale de Științe Juridice, Politice și Sociologice din cadrul Consorțiului Național administrat de Universitatea de Stat, sala 18, blocul A al campusului studențesc, str. Academiei 3/2, Chișinău, Republica Moldova.

Teza de doctor şi rezumatul pot fi consultate la biblioteca Universității de Stat din Moldova şi pe pagina web a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (www.cnaa.md).

Rezumatul a fost expediat la 05.01. 2021

Secretar ştiinţific
al Comisiei de susţinere publică
a tezei de doctorat — Silvia Goriuc, doctor în drept, conf. universitar

Conducător ştiinţific — Ion Guceac, academician, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Autor — Olga Păduraru

(© Păduraru Olga, 2020)

CUPRINS

Reperele conceptuale ale cercetării 4

Conținutul tezei……12

1. Studiul actual al cunoașterii științifice privind constituționalizarea dreptului de proprietate **..... 12**

1.1. Abordări doctrinare privind statul de drept și constituționalizarea dreptului

1.2. Constituționalizarea dreptului de proprietate privată în spațiul românesc

1.3. Evoluția dreptului de proprietate în Basarabia, R.S.S.M și Republica Moldova

2. Dreptul de proprietate privată în sistemul constituțional al Republicii Moldova 15

2.1. Dreptul de proprietate privată consfințit în Constituția Republicii Moldova

2.2. Proprietatea privată și sistemul garanțiilor de protecție a dreptului la proprietate

2.3. Garanții internaționale de protecție a dreptului de proprietate privată

2.4. Bunuri și drepturi patrimoniale protejate de Constituție și de Convenția CEDO

2.5. Constituționalizarea dreptului de proprietate funciară în Republica Moldova

3. Limitele garanțiilor constituționale de protecție a dreptului de proprietate privată 21

3.1. Restrângeri constituționale în exercitarea dreptului de proprietate privată

3.2. Garanții constituționale privind exproprierea și rechiziția

3.3. Confiscarea în limitele garanțiilor constituționale

3.4. Restricționarea dreptului de proprietate privată pe piața financiar-bancară

4. Rolul justiției constituționale în apărarea dreptului de proprietate privată 26

4.1. Tratări doctrinare privind justiția constituțională. Convergența modelelor de justiție constituțională

4.2. Accesul individului la justiția constituțională: elemente de drept comparat

4.3. Accesul cetățenilor la jurisdicția constituțională în Republica Moldova

Concluzii generale şi recomandări 29

Bibliografia 35

Adnotare…. 40

Annotation 41

Аннотация 42

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea şi importanţa problemei abordate. Constituţionalizarea dreptului de proprietate privată este o abordare relativ recentă în literatura științifică, un fenomen juridic complex, o instituție nouă în dreptul constituțional al Republicii Moldova, conceptualizată de doctrina modernă drept urmare a progresului justiției constituționale. Constituţionalismul, inclusiv cel contemporan, reprezintă, în accepția reputatului academician I.Guceac, valoare prioritară în contextul dezvoltării unui stat de drept [23, p.78]. „Statul de drept presupune, mai întâi de toate, recunoaşterea şi respectarea priorităţii fiinţei umane (a drepturilor, libertăţilor şi intereselor acesteia), susține savantul Gh. Costachi, a căror realizare se poate asigura doar prin supremaţia legii şi a dreptului" [15, p.15].

Instituția dreptului de proprietate privată este o categorie pe cât de dificilă, pe atât de incitantă, unică prin semnificația sa. Această instituție a exercitat și are un impact direct asupra formării statalității moderne, constituie baza materială a puterii de stat, îi conferă stabilitate socio-economică, politică și juridică, servește ca fundament al transformărilor pieței și constituie o prioritate pentru implementarea funcției sociale a statului. Proprietatea, ca fapt social, are aspecte economice, politice, psihologice, legale și de altă natură, constituind obiectul diferitor științe sociale, în același timp, dreptul la proprietate privată este unul dintre drepturile constituționale ale omului, al cărui model unificat este consacrat la nivel constituțional. Dreptul constituțional la proprietatea privată, pe de o parte, este elementul de bază al existenței unui individ, pe de altă parte, este principala verigă a unei economii libere în societate. El caracterizează măsura libertății omului, poziția sa în raport cu ceilalți membri ai societății și ai statului și, în același timp, constituie baza economică a ordinii constituționale.

În Republica Moldova, proprietatea privată, ca element al sistemului economic, și dreptul la proprietate, ca drept fundamental al omului, s-au constituit din nou, de la punctul zero. Statul de drept, democrația, demnitatea, drepturile şi libertățile omului au fost proclamate ca valori constituționale supreme, garantate. Afirmarea și respectarea acestora, cu efect general și pentru fiecare individ în parte, s-a dovedit a fi un proces gradual, dependent de maturitatea socială, politică și juridică a societății. La nivel internaţional, proprietatea privată e recunoscută ca valoare universală, ca instituţie de drept international, sunt întreprinse încercări de creare a unui regim unificat al dreptului de proprietate privată. Aderarea la diverse organisme și instrumente internaționale facilitează reformarea și constituirea sistemului de protecție a dreptului fundamental la proprietate în Republica Moldova. Componentele vitale pentru realizarea eficientă și neîngrădită a dreptului de proprietate privată sunt monitorizate la nivel mondial și regional pentru evaluarea gradului de asigurare de către stat a unui cadru

legal clar, stabil, comprehensibil, previzibil și sigur prin funcționalitatea sistemului de drept în toată complexitatea acestuia, capabil să asigure indivizilor dreptul de a dispune de proprietatea privată și de libertatea contractuală și să protejeze proprietarul împotriva exproprierii abuzive, a ineficienței sistemului judiciar, corupției. Gradul de protecție juridică a proprietății constituie un criteriu hotărâtor în evaluarea țărilor cu privire la gradul de libertate economică *(Index of Economic Freedom),* determinat prin evaluarea statelor după 12 criterii, inclusiv dreptul de proprietate, eficiența justiției, integritatea guvernului, libertatea businessului ș.a. Scorul general înregistrat de Republica Moldova, în a. 2019, este de 59.1 puncte, plasând-o pe locul 97 pe glob din 180 de state evaluate [54], ceea ce semnalează carențe serioase la capitolul stat de drept și dreptul de proprietate, în special, privind protecția investitorilor, riscurile de expropriere, funcționarea sistemului juridic, birocrația, corupția.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare

Relevanța temei cercetării noastre se datorează semnificației teoretice și practice a garanțiilor constituționale ale dreptului la proprietatea privată printre drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățenilor în Republica Moldova. Dintr-o perspectivă actuală, putem constata că în știința juridică din Republica Moldova problematica dreptului de proprietate privată, de cele mai multe ori, pretindea a fi soluționată, prioritar, din perspectiva unei singure discipline, în special, a dreprtului civil. În dimensiunea dreptului constitutional, subiectul în discuție este explorat într-o măsură insuficientă, în pofida cercetărilor existente. Diferite aspecte de actualitate ale acestui subiect au fost abordate în lucrările doctrinarilor și practicienilor autohtoni precum: A.Băieşu, A. Balan, L. Chirtoacă, E. Cojocari, V. Creţu, C. Cușmir, B. Negru, M. Poalelungi, D. Pulbere, V. Puşcaş ș.a. Contribuție considerabilă în dezvoltarea și elucidarea dreptului de proprietate privată au concepțiile savanților constituționaliști ruși: С.А. Авакьян, Г.Н. Андреева, М.В. Баглай, Н.В. Витрук, Г.А. Гаджиев, В.В. Гошуляк, В.В. Гребенников, academicianul О.Е. Кутафин, В.Е. Чиркин, Б.С. Эбзеев ș.a. În contextul preocupărilor internaţionale în aceeaşi materie s-au expus Gregory S. Alexander, Frank I. Michelman, John G. Sprankling ș.a.

Radiografia studiilor științifice cu privire la dreptul de proprietate privată, ca element în sistemul constitutional al Republicii Moldova, atestă o serie de probleme atât de ordin teoretic, cât și practice: instituționalizarea dreptului de proprietate privată în dreptul constituțional; gradul de aplicabilitate directă a normelor constituționale; garantarea dreptului la proprietate; necesitatea unui text constituțional integru și (in)suficientei textului propriu-zis al unei constituții; accesul direct la justiție;

diferențierea intereselor private de cele publice; lipsa atenției constituționale referitor la pământ/terenuri, ca obiect al dreptului de proprietate privată; reglementarea legală a proprietății în circulația civilă și în afara ei, în sens larg și restrâns ș.a. În Republica Moldova este cunoscută divizarea dreptului în drept public şi drept privat, cu toate acestea, cercetările ştiinţifice consacrate acestui domeniu sunt puține [10; 11].

Statistica hotărârilor pronunțate de Curtea Constituțională a Republicii Moldova în materia drepturilor omului relevă că cele mai multe plângeri se referă la protecția proprietății - 32% (începând cu reforma agrară, privatizarea și terminând cu chestiuni legate de monopol și legislație).

Conform datelor din Rapoartele anuale privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova, având în vedere numărul petiţiilor, acestea sunt încălcate destul de des. Aprecierea comunităţii internaţionale, în opinia avocatului poporului, nu este una favorabilă, iar evoluția din domeniul drepturilor omului denotă, în anul 2016, „lipsa de progrese și chiar agravarea situației pe unele segmente” [42, p.6], pe parcursul anilor 2017 – 2018, nu au fost semnalate evoluții semnificative, iar a. 2019 este apreciat ca fiind „un an de stagnare în domeniul drepturilor omului în Republica Moldova” [41, p.4]. Deși jurisprudența CtEDO este invocată frecvent în actele judecătorești ale instanțelor naționale, numărul cererilor depuse împotriva Moldovei rămâne a fi unul foarte mare – în a. 2019, CtEDO a înregistrat o creștere de 3% a cererilor față de a. 2018 [19, p.2].

Analiza modernă a drepturilor și libertăților omului relevă importanța garanțiilor sale, declarația solemnă a libertăților nu e suficientă, e nevoie de eficiența acestora. Institutul de garanții ale drepturilor constituționale și libertăților este chemat să asigure, în mod direct, materializarea lor obiectivă în realitatea juridică constituțională, determinând ritmul și direcția dezvoltării relațiilor de piață. Consolidarea constituțională a datoriei statului a recunoaște, a respecta și a proteja drepturile și libertățile omului, inclusiv dreptul de proprietate privată, reprezintă expresia esenței sistemului constituțional contemporan, în care puterea constitutivă aparține poporului Republicii Moldova. Indicatorul naturii democratice a societății nu constă în proclamarea, ci în asigurarea condițiilor pentru realizarea drepturilor omului. Studierea unor aspecte legate de reglementarea legală a constrângerilor dreptului de proprietate privată, de asemenea, este o problemă științifică privind armonizarea relațiilor dintre organele puterii de stat a RM, autoritățile publice, entitățile de drept privat.

Prezintă interes practic chestiunile legate de corespunderea dreptului de proprietate privată, reglementat de legislația Republicii Moldova, dreptului internațional și actelor juridice europene în

ceea ce privește realizarea și protecția acestuia, inclusiv prin adresarea la instanțele judecătorești internaționale. Conformitatea normelor legislației naționale actelor fundamentale ale dreptului internațional servește drept una dintre garanțiile de bază ale drepturilor omului, inclusiv ale dreptului de proprietate privată, în Republica Moldova. Garanțiile dreptului de proprietate sunt fundamentale pentru orice stat democratic care a adoptat relațiile de piață, de aceea acestor garanții li se conferă o importanță constituțională [39, p.14].

Problema științifică importantă soluţionată rezidă în cercetarea multidimensională și clarificarea aspectelor lacunare ale mecanismelor constituționale de reglementare și protecție juridică a dreptului de proprietate privată în Republica Moldova pentru eficientizarea acțiunii directe a nomelor constituționale prin aliniere la cele mai înalte standarde și avansate practici internaționale.

În măsura în care ne permit rigorile formale ale acestei lucrări, cercetarea, după părerea noastră, contribuie la o suplinire parțială a unor spatii libere în domeniul protecției și respectării dreptului fundamental de proprietate privată, consacrat de Constituția Republicii Moldova.

Scopul şi obiectivele tezei. Scopul tezei constă în evaluarea suficienței garanțiilor constituționale de protecție a dreptului de proprietate privată și identificarea rezervelor pentru ridicarea gradului de aplicabilitate directă a normelor constituționale în procesul de realizare a acestui drept fundamental, inclusiv prin eficientizarea accesului direct la contenciosul constituțional în Republica Moldova. În vederea atingerii scopului propus, au fost formulate următoarele **obiective de cercetare** pentru soluționarea științifică a problemei:

- analiza istorică a instituției proprietății prin prisma factorilor care au influențat esența, regimul juridic și configurațiile dreptului de proprietate privată;
- evaluarea conceptului de constituire a dreptului de proprietate privată în Republica Moldova;
- abordarea instituției dreptului de proprietate privată, a garanțiilor și limitelor acestuia, ca elemente ale dreptului constituțional;
- constituirea dreptului de proprietate funciară în Republica Moldova în limitele garanțiilor constituționale;
- abordarea problemei reglementării pieței de capital prin prisma protecției a dreptului de proprietate privată;
- relevarea rolului controlului constituționalității, ca mecanism de protecție a dreptului de proprietate privată;

- expertizarea compatibilității cadrului constituțional național în domeniul protecției dreptului de proprietate cu normele Convenției CEDO, jurisprudența CtEDO;
- argumentarea unor schimbări de esență constituțională în vederea ajustării normelor constituționale lacunare consacrate dreptului de proprietate privată și lărgirii accesului direct la jurisdicția constituțională pentru protecția dreptului fundamental de proprietate privată.

Ipoteza de cercetare. Constituția și garanțiile constituționale reprezintă nucleul de coeziune și armonizare a întregului sistem de garantare a realizării drepturilor și libertăților fundamentale, care determină caracterul logic al cadrului legal infraconstituțional în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Afirmarea constituționalității în domeniul protecției dreptului de proprietate privată, ca drept fundamental al persoanei, necesită ridicarea gradului de aplicare directă a Constituției, care are funcția de creare a unui fundament fortificat pentru drepturile și libertățile persoanelor, de instituire a garanțiilor privind respectarea drepturilor, astfel încât principiile protectoare să nu permită schimbarea esenței drepturilor fundamentale prin modalități ordinare; aplicarea directă constituie o garanție a loialității față de valorile fundamentale ocrotite de constituție.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. În procesul de cercetare au fost aplicate atât metode generale, cât și metode proprii, specifice ştiinţelor juridice, printre acestea înscriindu-se:

- metoda analizei sistemice aplicată în abordarea dreptului constitutional ca sistem, format din elemente interdependente, în cadrul căruia este studiată instituția dreptului de proprietate privată, garanțiile constituționale și limitele acestuia, interacțiunea și corelația lor, ca elemente ale dreptului constitutional;
- metoda logică, indispensabilă în elucidarea esenţei fenomenelor studiate, în analiza prin inducţie şi deducţie a principalelor categorii juridico-constituționale, pentru a sintetiza informaţia, în scopul identificării momentelor-cheie şi formulării de concluzii şi recomandări;
- metoda istorică ne-a permis să cercetăm dreptul de proprietate privată în perspectiva şi evoluţia sa istorică, de-a lungul diferitor orânduiri sociale, pentru a determina premisele consolidării sale legale, conturând esenţa, forma şi conținutul dreptului, raportate la etapa istorică pe care o străbate o societate, dat fiind că instituţiile juridice poartă pecetea transformărilor istorice;
- metoda dialectică, a cărei aplicare a făcut posibilă luarea în considerare a dinamicii dreptului la proprietatea privată; a formei și conținutului acestuia;

- metoda formal-dogmatică, folosită pentru a explica, clasifica şi sistematiza normele juridice ce reglementează dreptul de proprietate privată în dreptul constitutional;
- metoda juridică formală, care a făcut posibilă dezvăluirea conținutului normativ al instituției proprietății în dreptul constitutional;
- metoda comparativ-juridică permite analiza și generalizarea practicilor reglementării juridice constituționale a relațiilor de proprietate, în plan national și international; elucidarea asemănărilor şi deosebirilor dintre legislația noastră și cea comunitară, inclusiv a altor state, în materie de drept de proprietate privată. Este o metodă cu ajutorul căreia s-a determinat în ce măsură instituția dată din Republica Moldova corespunde criteriilor prestabilite la nivel internațional;
- metoda sociologică, aplicată în scopul colectării și interpretării datelor informative din practica judiciară națională și internațională. Aceste date permit a evalua modul de reglementare a instituției dreptului de proprietate privată, precum și a aprecia eficacitatea acesteia, a identifica posibilele lacune în reglementare şi problemele de aplicare practică a normelor juridice.

Cadrul normativ al tezei se fundamentează pe Constituția Republicii Moldova, normele constituționale, legile organice, actele normative ale altor state, un șir de instrumente internaționale; sunt utilizate pe larg date din practica instanțelor, decizii și hotărâri ale Curții Constituționale a Republicii Moldova, ale Curţii Europene a Drepturilor Omului.

Aspectul teoretic al lucrării are sursa în tezele expuse în lucrările semnate de reputați savanți autohtoni și străini: I. Guceac, Gh. Costachi, A. Smochină, A. Arseni, Gh. Avornic, E. Aramă, T. Cârnaţ, V. Popa, E. Cojocari, V. Zaporojan, A. Băieșu, D. Pulbere, I. Deleanu, C. Bîrsan, V. Stoica, S. Băieș, С.А. Авакьян, С.С. Алексеев, Г.Н Андреева, М.В. Баглай, Н.В. Витрук, Г.А.Гаджиев, В.Т. Кабышев, О.Е. Кутафин, В.В. Гошуляк, T. Ginsburg, D. S. Law, J. Sprankling, A. Rainer ș.a.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor cercetării constă în evaluarea suficienței normelor constituționale care creează garanții de protecție și respectare a dreptului fundamental de proprietate privată. Cercetarea analizează calitatea normelor de vocație constituțională privind dreptul de proprietate privată și justiția constituțională prin prisma reperelor teoretico-practice și a experienței avansate a statelor Europene. Profunzimea și caracterul multidimensional al cercetării permit elaborarea unor propuneri de modernizare a cadrului constituțional al Republicii Moldova cu scopul a aprofunda gradul de penetrare a garanțiilor constituționale în legislația infraconstituțională care guvernează dreptul de proprietate privată, a consolida practica judiciară de adjudecare a litigiilor la acest obiect și a lărgi accesul direct al justițiabililor la Curtea Constituțională, urmând tendințele actuale din

domeniul justiției constituționale. O altă particularitate a cercetării constă în îmbinarea tehnicilor analitice cu elementele de drept comparat, care asigură o tratare amplă și multilaterală a subiectelor abordate, în scrutinizarea logică a conținutului unor norme din cadrul legal infraconstituțional în lumina garanțiilor constituționale a dreptului de proprietate privată, prin identificarea unui dezechilibru între deziderateле de protejare a interesului public și restricționarea severă a dreptului de proprietate privată în anumite domenii cum ar fi piața financiară.

Importanța teoretică a lucrării rezidă în cercetarea multiaspectuală a dreptului de proprietate privată în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului care sunt garantate de Constituie, în context de evoluție istorică și analiză comparată, cu proiectarea unor soluții calitativ noi de consolidare a protecției constituționale a dreptului de proprietate care sonorizează cu tendințele constituționalismului modern la nivel regional și internațional.

Valoarea aplicativă a lucrării este determinată de posibilitatea materializării practice a recomandărilor formulate în teză prin modificarea normelor constituționale care vor eficientiza acțiunea directă a nomelor constituționale întru protejarea dreptului de proprietate privată ca valoare generală a societății democratice și ca drept vital și fundamental al oricărui individ.

Rezultatele ştiinţifice principale înaintate spre susţinere.

Normele Constituției Republicii Moldova formează un sistem complex, integru și multifuncțional de realizare și protecție a dreptului la proprietate privată.

Adoptarea Constituției, ca Lege Supremă a statului, care garantează dreptul de proprietate privată, produce impactul iminent de constituţionalizare a acestui drept fundamental prin afirmarea spiritului, a principiilor și normelor constituționale în jurisprudența organului de jurisdicție constituțională, legislația infraconstituțională, jurisprudența instanțelor judecătorești, activitatea instituțiilor publice.

Necesitatea unui text constituțional integru și (in)suficienței textului propriu-zis al unei Constituții scrise rămâne un subiect de dezbateri. Caracterul general sporit și abstract al normelor constituționale ar putea alimenta tendințe de neglijare sau tratare a normelor constituționale ca simple declarații. Astfel, protecția dreptului de proprietate privată impune ridicarea gradului de aplicare directă a Constituției. Aplicarea directă reprezintă o garanție a loialității față de valorile fundamentale, ocrotite de constituție.

Dreptul de proprietate trebuie să fie protejat ca o necesitate vitală a persoanei împotriva abuzurilor, exproprierii ilegale, arbitrariului, a persecuțiilor penale. Garanțiile constituționale veghează

dreptul proprietarului de a se folosi şi a dispune de bunul său în mod exclusiv și perpetuu, dar în limitele determinate de lege, potrivit rigorilor constituționale. Prin spiritul Constituției, principiile și garanțiile de realizare a dreptului de proprietate privată sunt interconexe cu obligațiile proprietarului de a respecta anumite limite, de a suporta anumite sarcini și consecințe, în raport cu alți proprietari sau în interesul general al societății.

Garanțiile constituționale sunt la treapta superioară în sistemul garanțiilor de ordin juridic, exprimând chintesența valorică conceptuală a funcțiilor protectoare care revin statului. Normele constituționale nu rămân doar declarații cu funcții decorative, ci constituie norme juridice speciale, distincte de alte norme, care acționează și trebuie aplicate direct, independent de faptul dacă au fost sau nu concretizate în norme infraconstituționale mai puțin abstracte. Sistemul de norme infraconstituționale trebuie să reglementeze complexul de raporturi privind proprietatea, asigurând respectarea garanțiilor constituționale, care stabilesc principii fundamentale în realizarea acestui drept fundamental.

Accesul la Curtea Constituțională pe calea excepției de neconstituționalitate reprezentă pentru Republica Moldova un mijloc eficient de apărare a drepturilor constituționale ale persoanelor și o modalitate eficientă de control al constituționalității actelor normative care privesc drepturile și libertățile fundamentale, inclusiv dreptul la proprietatea privată, o extindere a mecanismelor de protecție a drepturilor omului la nivel național.

Implementarea rezultatelor științifice a fost probată în activitatea de avocat și realizată prin publicarea concluziilor teoretice şi a recomandărilor practice în articole științifice şi prin prezentarea acestora în cadrul conferințelor științifice naționale şi internaționale, fapt ce a contribuit la îmbogățirea cadrului teoretic și practic national privind subiectul abordat.

Aprobarea rezultatelor științifice. Teza a fost elaborată în cadrul Școalii Doctorale Științe Juridice, Politice și Sociologice a Universității de Stat ”Dimitrie Cantemir”, specialitatea 552.01. DREPT CONSTITUȚIONAL. Lucrarea a fost evaluată și recomandată de Comisia de îndrumare extinsă, constituită din 7 membri specialiști în domeniu.

Publicații la tema tezei – 6 articole științifice.

Volumul și structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale şi recomandări, 151 pagini de text de bază, bibliografie din 371 titluri.

Cuvinte-cheie: Constituția Republicii Moldova, drept de proprietate privată, garanții constituționale, constituționalizarea dreptului de proprietate privată, dreptul de proprietate funciară, piața

financiar-bancară, restrângerea dreptului de proprietate privată, angajamente internaționale, excepția de neconstituționalitate, acces direct la organul jurisdicției constituționale.

CONȚINUTUL TEZEI

1. STUDIUL ACTUAL AL CUNOAȘTERII ȘTIINȚIFICE PRIVIND CONSTITUȚIONALIZAREA DREPTULUI DE PROPRIETATE

Primul capitol abordează unele repere ale procesului de constituționalizare a dreptului (fără a pretinde că sunt exhaustive), legate de fenomenul *stat de drept* și de constituționalizare a dreptului, precum conceptul de *constituționalizare a dreptului* privat și conținutul lui, factorii determinanți și unele elemente ale dreptului comparat.

1.1. Constituţia ţării noastre, adoptată în 1994, conţine, în art. 1, prevederi exprese, care stipulează că Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme şi sunt garantate. Astfel, noul act de bază a devenit un factor și instrument determinant în evoluția sistemului politico-juridic în ansamblul său, precum și în dezvoltarea ordinii juridice în țara noastră, care depăşeşte actele de valoare constituţională existente în istoria statului nostru [25, p.41]. Constituţia nu reprezintă numai o simplă totalizare a victoriilor şi împlinirilor societăţii, dar şi propune noi perspective de dezvoltare pentru societate și stat, proiectând un program de activitate, consfinţind principiile fundamentale ale întregii vieţi economice, politice, sociale şi juridice ale statului [1, p.7]. Statul de drept este idealul, aspirația popoarelor și guvernelor de pe întreg globul pământesc, fundamentul sistemelor politice şi juridice [45, p.5]. Ideea statului de drept se menține prezentă în dezbaterile științifice și politice pe parcursul secolelor, exprimând un deziderat, un imperativ, pe care îl doresc transpus în realitate statele tinere, precum este și Republica Moldova, care se află încă în tranziție spre statul democratic [51, p.14]. În doctrină se consemnează că problema statului de drept rămâne a fi una dintre cele mai importante nu numai pentru cercetătorii din diverse ramuri ale ştiinţei, dar şi pentru politicieni, reprezentanţi ai autorităţilor legislative, executive şi judecătoreşti din Republica Moldova şi din alte ţări [23, p.78].

Procesul de constitutionalizare a dreptului a fost identificat în sistemele juridice ale diferitor state, ca efect al actiunii justitiei constitutionale de punere în acord a tuturor normelor juridice cu prevederile Constitutiei. Comunitatea mondială dispune de o bogată experienţă în crearea unui sistem al constituţionalismului. În acelaşi timp, fiecare stat se deosebeşte prin caracteristici specifice (de ordin naţional, istoric, politic, ideologic, cultural, economic etc.), care determină nevoia şi posibilitatea

lui de a-şi crea propriile modele de constitutionalism [24, p. 404]. Pentru începutul sec. al XXI-lea este specifică tendinţa de a examina constituţionalismul într-un aspect mai larg, atribuindu-i acestuia sensul de mişcare social-politică, teorie, doctrină şi practică [63, p. 80–85].

Aspectul doctrinar al constituționalismului autohton este reflectat în mai multe lucrări, publicate în ultimii ani în țara noastră [21, 26, 22, 23, 24, 14, 2, 38, 7 ș.a.]. În viziunea savantului I. Guceac, constituţionalismul este un fenomen istoric, care a apărut în acelaşi timp cu convingerea că bunăstarea şi dreptatea sunt realizabile doar cu ajutorul autoguvernării sociale. Constituţia, în felul acesta, este un drept al societăţii, şi nu al statului. Scopul acestuia din urmă este a apăra priorităţile sociale, principala dintre care este libertatea. Cu alte cuvinte, constituţia perfectează delimitarea bunăstării şi dreptăţii de puterea politică, reglementând relaţiile dintre stat şi societate în aşa fel încât statul, rămânând garantul drepturilor civile, să înceteze a controla politic societatea [21, p.221]. Profesorul Gh. Costachi observă, în mod întemeiat, că în prezent nu trebuie să ne reducem la existenţa Constituţiei, la afirmarea şi recunoaşterea supremaţiei acesteia, a acţiunii ei directe asupra relaţiilor din societate. Concomitent, e necesară orientarea atenţiei statului, a societăţii şi cetăţeanului spre esenţa, specificul şi importanţa realizării Constituţiei, implicarea conştientă şi activă a tuturora în acest proces, pentru a crea, consolida şi menţine în comun o ordine constituţională reală şi stabilă, dominată de principiile democratice ale statului de drept [16, p. 73].

1.2. Proprietatea constituie una dintre cele mai vechi, mai importante și, totodată, una dintre cele mai amplu analizate instituții sub aspect social, politic, economic și juridic. Conceptul dreptului de proprietate în epoca contemporană este rezultatul transformărilor istorice complexe ale gândirii juridice despre stat și drept [46, p.214]. Instituția proprietății a fost și rămâne în epicentrul sistemului de norme de conduită umană, de la societățile arhaice şi până la etapa actuală.

Evoluția dreptului la proprietate în spațiul românesc demonstrază legătura directă dintre expansionismul teritorial al imperiilor, puterea politică, regimurile dictatoriale şi natura dreptului de proprietate în anumite perioade istorice în teritoriile de peste Prut, fosta Basarabie și Republica Moldova de astăzi.

Instituția proprietății private a reflectat, de-a lungul timpului, trăsăturile feudale, capitaliste și socialiste de reglementare a relațiilor de proprietate, iar astăzi suntem martori la situația când aceasta încearcă să îndeplinească misiunea grea de asigurare a unor relații stabile și fiabile în condițiile economiei de piață. Valoarea proprietății în spațiul românesc, în special a proprietății funciare, a constituit

acea temelie care a supraviețuit în baza dreptului nescris, asigurând legătura, unitatea și funcționalitatea elementelor-cheie ale vieții sociale: libertate economică, muncă, spiritualitate, capacitate de administrare, justiție.

Dreptul de proprietate privată, potrivit dispozițiilor Constituției de la 1866, avea un caracter sacru și inviolabil. Constituția de la 1923 face referire la dreptul de proprietate în dispozițiile sale, stipulând că bogățiile subsolului se află în proprietatea statului, se garantează dreptul de proprietatea de orice natură, precum și creanțele asupra statului, și se prevede că nimeni nu poate fi expropriat decât după caz de utilitate publică și după o dreaptă și prealabilă despăgubire stabilită pe cale judecătorească.

După unirea Basarabiei cu România în 1918, pe actualul teritoriu al Republicii Moldova au fost aplicate consecutiv trei constituţii ale statului Român: Constituţia de la 1866, Constituţia de la 1923 şi cea de la 1938, valabilă până în 1944, când trupele sovietice au preluat controlul asupra teritoriului Basarabiei.

1.3. Schimbarea subordonării teritorial-administrative, perindarea regimurilor politice au adus în mod iminent și mari transformări în regimul dreptului de proprietate, în sistemul de limitare și control asupra proprietății. Constituţiile sovietice nu au reprezentat produsul voinţei suverane a poporului, ci au fost impuse prin forţă. Aşa-numitele „constituţii” ale R.S.S.M. reprezintă în sine acte formale de faţadă politică, instituția dreptului de proprietate privată nu era recunoscută de lege și de autoritățile statului. Proprietatea privată a fost exclusă din domeniul vieții economice și sociale, persistând, totodată, o preocupare continuă de restrângere a dreptului de proprietate a cetățenilor. În această perioadă, există proprietatea socialistă de stat, proprietatea cooperatistă și proprietatea personală. Obiect al dreptului de proprietate îl formau numai bunurile destinate uzului personal și al membrilor familiei. Majoritatea bunurilor, mijloacele de producție, inclusiv pământurile, alcătuiau proprietatea socialistă de stat și aparținea întregului popor, dar întrucât poporul nu avea calitatea de subiect de drept civil, dreptul de proprietate socialistă se realiza de către statul socialist ca subiect de drept public.

După înlăturarea regimului comunist, în 1989, apar noi reglementări cu privire la dreptul de proprietate, ce prevăd două forme ale dreptului de proprietate: proprietate publică și proprietate privată, sunt consacrate și prevederi privind ocrotirea proprietății private, în mod egal, indiferent de titularii ei, se face referire la garantarea și ocrotirea proprietății private.

Obligația statului de a recunoaște, respecta și proteja dreptul la proprietatea privată este un element important în constituționalizarea drepturilor omului. Statul de drept determină gradul de protecție și de aplicare a drepturilor legale ale subiecților dreptului de proprietate privată.

2. DREPTUL DE PROPRIETATE PRIVATĂ ÎN SISTEMUL CONSTITUȚIONAL AL REPUBLICII MOLDOVA

Capitolul al doilea prezintă o analiză a dreptului de proprietate privată și a garanțiilor acestuia, ca elemente ale dreptului constituțional. În acest context, sunt examinate cele două componente ale proprietății – cel economic și cel juridic – și condițiile juridice necesare componentei economice a proprietății, pentru a o propulsa într-un circuit juridic, vectorul acestui circuit fiind determinat de scopurile ființei umane și cele ale societății din care face parte individul. Este analizat rolul superior general al normelor constituționale de a institui garanții, care sunt prioritare în sistemul garanțiilor de ordin juridic, precum și importanța aplicării directe, nemijlocite a Constituției – condiție primordială pentru eficiența și funcționalitatea garanțiilor constituționale care asigură realizarea și protecția dreptului de proprietate privată. S-a făcut o sinteză a angajamentelor internaționale ale Republicii Moldova privind protecția dreptului de proprietate privată și a normelor Constituției Republicii Moldova. De asemenea, sunt descrise bunurile care sunt protejate prin efectele art. 9 și art. 127 din Constituție și ale articolului 1 al Protocolului nr.1 la Convenția CEDO, fiind relevate particularitățile constituirii dreptului de proprietate funciară în Republica Moldova.

2.1. Conținutul dreptului constituțional de proprietate privată e o realitate complexă. Una dintre principalele tendințe actuale este extinderea intensă a domeniului de aplicare a principiilor constituționale în domeniul proprietății private. Constituția include conceptele de bază, principii directoare, care formează un model legal, conceput să reflecte relațiile reale de proprietate, care se dezvoltă în societate; acest lucru permite să afirmăm că rolul dreptului constituțional este de a proteja interesele practice ale proprietarilor, de a stimula dezvoltarea în continuare a celorlalte ramuri de drept. Dreptul constituțional la proprietate include, pe lângă dreptul subiectiv la proprietate, și garanții ale protecției acestui drept.

Retrospectiva literaturii de specialitate permite a constata că problemele implementării dreptului de proprietate privată în sistemul constituțional al Republicii Moldova sunt studiate insuficient, că ele merită o atenție mai mare. Totodată, conștientizarea faptului că dreptul de proprietate reprezintă un drept fundamental justifică necesitatea studierii lui multiaspectuale. Diferite aspect ale proprietății

au fost relevate în lucrările doctrinarilor și practicienilor autohtoni precum: A. Băieşu [5]; M. Poalelungi [37]; V. Creţu [18]; B. Negru [32]; E. Cojocari [10]; D. Pulbere [39]; V. Puşcaş [40]; L. Chirtoacă [9]; A. Balan [4] ș.a.

Probleme de actualitate privind dreptul de proprietate sunt expuse în lucrările științifice ale savanților constituționaliști ruși. Astfel, problema instituționalizării dreptului de proprietate în dreptul constituțional este abordată de В.В. Гошуляк, în monografiile „Институт собственности в конституционном праве России", 2003 [61], și „Собственность в конституционном измерении", 2012 [60]; de Андреева Г.Н., în monografia „Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации", 2009 [56]; de Прозоров И. В., în teza de doctor „Закрепление института собственности в конституционном праве России" [69] ș.a. Raportul dintre subiecții dreptului constituțional, persoanele juridice și persoanele echivalate cu aceștia este tratat de reputatul prof. Кутафин О.Е. în monografia „Субъекты конституционного права Российской Федерации как юридические и приравненные к ним лица", 2007 [66]. Reglementarea constituțională a proprietății private este tratată în câteva teze de doctor, între care: „Конституционно-правовое регулирование частной собственности в современном мире. Тенденции и перспективы", 2016, autor Бухонова Л.Р. [58]; „Конституционное право на частную собственность", 2011, autor Василянская А.И. [59]. Regimul constituțional și juridic al drepturilor de proprietate își găsește reflectare în teza de doctor „Конституционно-правовой режим права собственности в Российской Федерации", elaborată de Царикаева Ж.М. și susținută în 2007 [71]. Problema limitelor de aplicare și restricțiile asupra drepturilor de proprietate este abordată în lucrarea semnată de Саурин А.А. „Право собственности в Российской Федерации: конституционно-правовые пределы реализации и ограничения", 2014 [70]. Relația dintre proprietate, putere și societatea civilă este elucidată în monografia autorului Гребенников В.В. „Собственность как экономическая основа формирования гражданского общества в России", 2009 [62]. Studiul problemelor de consolidare și implementare a garanțiilor constituționale ale dreptului de proprietate privată și protecției proprietății private sunt cercetate în tezele de doctor „Конституционные гарантии права частной собственности в Российской Федерации", 2017, autor Качур К.В. [64]; „Частная собственность как объект конституционно-правовой защиты", 2006, semnată de Мазанаев М.Ш. [67] ș.a.

Principiile fundamentale ale Declarației Suveranității, Declarației de Independentă și spiritul din Preambulul Constituției Republicii Moldova privind supremația drepturilor și libertăților omului

sunt transpuse într-un șir de norme constituționale cu caracter complex privind recunoașterea și protecția dreptului la proprietatea privată, care definesc natura economică, corelația dintre proprietate și sistemul economic, funcțiile sociale și garanțiile juridice ale dreptului la proprietate. Normele constituționale consacrate proprietății sau care sprijină realizarea dreptului la proprietate ar putea fi divizate, convențional, în câteva linii de protecție:

(i) Art.9, art. 33, art.46 și art.128 consfințesc expres și garantează dreptul de proprietate privată al cetățenilor Republicii Moldova, al persoanelor fizice şi juridice străine, precum şi al apatrizilor;

(ii) Art. 126 și art. 127 consacră funcțiile economică și socială a proprietății private, de rând cu proprietatea publică, evidențiază obligațiile statului de a crea condiții pentru valorificarea proprietății în scop economic.

(iii) Art. 20 și art.53 instituie garanții procedurale de apărare a dreptului de proprietate prin realizarea acțiunii în justiție, inclusiv împotriva autorităților statului;

(iv) Art.54 stabilește garanții împotriva ingerințelor ilegale și disproporționate în exercitarea dreptului fundamental la proprietate.

(v) Normele privind Curtea Constituțională asigură respectarea garanțiilor constituționale în procesul legiferării în domenii care afectează garanțiile constituționale de protecție a dreptului fundamental al omului la proprietate.

Astfel, instituția dreptului de proprietate privată, având în vedere specificul consacrării în Constituție, se afirmă ca instituție a dreptului constituțional. Prin intermediul normelor privind dreptul la proprietatea privată se ordonează şi se reglementează, în forme specifice dreptului, multiplele relaţii sociale, interumane și interpersonale.

2.2. În știința juridică este recunoscută poziția în conformitate cu care drepturile și libertățile unei persoane și cetățean, consacrate în Constituție sau în alte acte juridice de forță juridică superioară, sunt declarative în absența unui sistem de garanții pentru punerea în aplicare și protecția lor.

Cercetarea efectuată a arătat că, în doctrină, garanțiile dreptului nu au o accepțiune unanimă. O interpretare cuprinzătoare a garanțiilor propune prof. Мордовец А. С. în lucrarea „Теория государства и права: Курс лекций”. În concepția autorului, garanțiile reprezintă „un sistem de premise socio-economice, politice, morale, legale, organizatorice, condiții, mijloace și metode care creează oportunități egale pentru indivizi de a-și exercita drepturile, libertățile și interesele” [68, c. 311). În aceeași perspectivă multidimensională opinează și reputatul savant prof. С.А. Авакьян, definind garanțiile drept „condiții materiale, organizaționale, spirituale și legale și premise prealabile, care fac

ca exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale să devină o realitate, îndeplinirea obligațiilor unei persoane și a unui cetățean și asigurarea protecției acestora împotriva constrțngerilor și atacurilor ilegale” [55, p.804]. Din conținutul expus reiese clar existența unui șir de tipuri de garanții, determinate din perspectiva unui anume sistem, care prevede garanții, de aici varietatea criteriilor de clasificare și clasificarea propriu-zisă: garanții generale, speciale, individuale, materiale, socio-economice, politice, morale, juridice, organizatorice ș.a. În acest context, invocăm opinia prof. Эбзеев Б.С., conform căreia „garanțiile determină natura relației dintre persoană și stat, creează premise reale pentru exercitarea drepturilor și libertăților. Dar numai în ansamblu, în relație de complementaritate, ele formează o temelie solidă, pe care se construiește sistemul de realizare a drepturilor constituționale ale omului, întrucât aceste drepturi nu pot fi asigurate doar prin mijloace economice sau numai prin mijloace legale” [72, p. 25].

În docrtina și practica autohtonă, subiectul privind garanțiile drepturilor și libertăților omului este în miezul disciițiilor. Abordând problema garanțiilor, prof. I.Sedlețchi observă judicios că acest concept se bazează pe principiile fundamentale ale dezvoltării omenirii: umanism, dreptate, legalitate, egalitate etc. [44, p.235]. I.Creangă și C.Gurin, în lucrarea „Drepturile şi libertăţile fundamentale. Sistemul de garanţii”, definesc garanțiile juridice drept un ansamblu de oportunități sociale ale unei persoane de a utiliza toate metodele, care nu sunt interzise de lege, pentru a-și proteja interesele în domeniul procedurilor legale”, astfel, atuorii scot în evidență poziția activă a persoanei însăși [17, p.14]. U.Chetruş menționează două categorii de garanţii: general-sociale (economice, politice şi ideologice) şi juridice, atribuind un loc deosebit celor din urmă. Garanţiile juridice ale drepturilor şi libertăților cetăţenilor, în viziunea autorului, „presupun o totalitate de metode şi mijloace juridice special, cu ajutorul cărora sunt realizate, protejate şi apărate drepturile şi libertăţile, sunt suprimate încălcările acestora, sunt restabilite drepturile lezate” [8, p.311]. I.Moroşan se referă la totalitatea factorilor obiectivi şi subiectivi, orientaţi spre realizarea în fapt a drepturilor şi libertăţilor omului, înlăturarea obstacolelor, restrângerea cauzelor de realizare neadecvată a acestora, precum şi spre protejarea drepturilor și libertăților de eventuale încălcări [31, p.54]. I. Bâcu conchide că, din analiza prevederilor constituționale, precum și a literaturii de specialitate, „pot fi identificate garanții constituționale ale drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei referitoare la: a) funcțiile organelor de stat ce țin de asigurarea, garantarea și promovarea drepturilor şi libertăților persoanei; b) prevederile constituți-

onale cu privire la răspunderea statului și a altor subiecți de drept pentru realizarea neadecvată a obligațiilor în domeniul drepturilor şi libertăţilor persoanei; c) prevederile constituționale cu privire la garanțiile procedurale de protecţie şi restabilire a drepturilor şi libertăţilor încălcate" [6, p.55].

Sunt dezvoltate teorii privind clasificarea garanțiilor de protecție a drepturilor fundamentale ale omului după anumite criterii, astfel, în mare parte, sunt recunoscute: garanțiile obiective, garanțiile organizaționale, garanțiile speciale, garanțiile de rang international [65, p.35]. Știința dreptului constituțional studiază în principal garanțiile juridice, adică cele care decurg din Constituție, legi și alte surse normative [55, p. 305]. Asfel, rolul principal în sistemul de garanții juridice revine garanțiilor constituționale, consacrate direct în Constituție și o serie de acte juridice, care reglementează relațiile sociale de bază. Unii cercetători, subliniind importanța drepturilor și garanțiilor constituționale, notează că semnificația lor specială constă în faptul că luarea deciziilor politice importante în domeniul vieții publice nu este posibilă fără a ține cont de drepturile cetățenilor [69, p. 82.]

Scopul garanțiilor este a crea un mediu în care drepturile și libertățile proclamate să devină o poziție *de facto* pentru toată lumea. Prezența garanțiilor creează în societate și în rândul cetățenilor încrederea că nu există niciun drept fără posibilitatea de a-l folosi, de a-l pune în aplicare. Drepturile, libertățile și îndatoririle unei persoane și ale unui cetățean sunt private de un conținut real fără garanții care să faciliteze realizarea lor [34, p.253].

2.3. Normele constituționale consfințesc obligațiile statului de a respecta şi a proteja dreptul la proprietate ca un drept fundamental în sistemul universal al drepturilor omului, în spiritul scopurilor şi efectelor diverselor instrumente internaționale în materia drepturilor omului, conținute în tratate multilaterale și bilaterale. Republica Moldova are obligația generală de protecție a dreptului fundamental la proprietate, de prevenire și reprimare a încălcărilor dreptului de proprietate, şi de reparare a prejudiciilor aduse dreptului afectat, în concordanță cu angajamentele internaționale asumate. În acest context, menționăm importanța garanțiilor de ordin internațional, supranațional, care asigură protecția dreptului la proprietate, grație unor standarde care s-au constituit istoricește și au fost acceptate de comunitatea mondială, la nivel global sau regional, ridicând protecția dreptului de proprietate la un alt nivel calitativ.

Deși jurisprudența CtEDO este frecvent invocată în actele judecătorești ale instanțelor naționale, numărul cererilor depuse împotriva Moldovei rămâne a fi unul foarte mare: în anul 2018 Moldova se afla pe locul 5 din cele 47 de ţări membre ale Consiliului Europei, rata adresărilor a fost de 2,5 ori mai mare decât media europeană, ceea ce denotă încrederea scăzută în sistemul de drept intern.

Din constatările CtEDO, în cauzele analizate în lucrare, conchidem că statul Republica Moldova trebuie să execute nu numai obligații negative, prin neadmiterea violării dreptului de proprietate privată, dar și obligații pozitive, prin adoptarea unor mecanisme de ordin material și procedural, adecvate și suficiente pentru reglementarea dreptului de proprietate privată la nivelul standardelor europene – atât în raporturile dintre stat și persoanele private, cât și în raporturile dintre persoane de drept privat. Ordinea juridică internă trebuie să protejeze dreptul de proprietate atât prin neadmiterea ingerințelor ilegale, cât și prin diminuarea riscului producerii violărilor dreptului de proprietate privată, reprimarea violărilor și compensarea prejudiciului suferit de victimele încălcărilor dreptului de proprietate.

2.4. Art. 9 al Constituției Republicii Moldova se referă la proprietate în general, iar dreptul la proprietate face obiectul art. 46 din Constituție. Alin. (1) din art. 9 al Constituției definește conținutul proprietății, care se constituie din bunuri materiale și intelectuale. Proprietatea privată poate avea ca obiect orice bun, cu excepția bunurilor menționate la art. 127 alin. (4), care pot fi exclusiv în proprietate publică. Obiectele dreptului de proprietate protejate prin garanții constituționale sunt bunuri care reprezintă orice valori utile satisfacerii intereselor umane.

La prima vedere, normele constituționale analizate în 2.1. au caracter permisiv nelimitat, nu prevăd cercul bunurilor care pot fi deținute în proprietate privată, afară de bunurile menționate la alin. (4) al art. 127 al Constituției, care constituie proprietatea publică exclusivă. Totodată, normele Codului civil (art.315, art.457) operează cu noțiunea de *circuit civil al bunurilor*, în sensul că prin lege poate fi limitată sau interzisă circulația liberă a unor bunuri, care nu pot constitui obiect al actelor juridice de drept civil. Astfel de excepții sunt stabilite, spre exemplu, în art. 5 din Legea nr. 130 din 08.06.2012 privind regimul armelor şi al muniţiilor, care interzice procurarea, deţinerea, portul, folosirea, importul, exportul şi comercializarea unor categorii de arme şi muniţii. Deci, dreptul de proprietate nu este nelimitat, în sensul bunurilor care pot aparține persoanelor fizice sau juridice cu drept de proprietate privată. Încălcarea acestei limite implică consecințele prevăzute de lege. E de subliniat că formele de proprietate nu sunt imuabile. Ele apar, se dezvoltă, se modifică și dispar odată cu schimbarea condițiilor și a mediului în care există.

2.5. Republica Moldova, ca și alte state din componența fostei U.R.S.S., a recunoscut dreptul de proprietate asupra pământului, dar Constituția Republicii Moldova nu reglementează expres dreptul de proprietate funciară, spre deosebire de legile supreme ale altor state, care conțin prevederi permisive exprese privind proprietatea asupra terenurilor.

De rând cu crearea cadrului legal național în domeniul funciar, evoluția procesului de constituționalizare a dreptului în această materie a fost influențată substanțial de jurisprudența vastă a Curții Constituționale. În procesul de realizare a reformei funciare și împroprietărire a cetățenilor cu terenuri, Curtea Constituțională și-a îndeplinit în mod remarcabil misiunea de garant al supremației Constituției, prin hotărâri emise întru asigurarea constituționalității legislației funciare, pronunțând mai multe hotărâri cu privire la Codul funciar și alte acte normative în materie funciară, care au fost determinante pentru constituirea dreptului de proprietate funciară în Republica Moldova în limitele garanțiilor constituționale [36, p.253].

3. LIMITELE GARANȚIILOR CONSTITUȚIONALE DE PROTECȚIE A DREPTULUI DE PROPRIETATE PRIVATĂ

Capitolul al treilea abordează obligațiile constituționale ale proprietarului de a respecta anumite limite, de a suporta anumite sarcini și consecințe în raport cu alți proprietari sau în interesul general al societății, în limitele determinate de Constituție, cu respectarea anumitor „linii roșii”, trasate prin art. 54 din Constituție, de delimitare a ingerințelor constituționale de cele ilegale și disproporționate.

3.1. Din normele constituționale analizate la subcapitolul 2.1. putem evidenția limitările și restricțiile în exercitarea dreptului de proprietate:

1) *Proprietatea nu poate fi folosită în detrimentul drepturilor, libertăţilor şi demnităţii omului* – alin. (2) art. 9 din Constituție;

2) *Statul garantează realizarea dreptului de proprietate în formele solicitate de titular, dacă acestea nu vin în contradicție cu interesele societății* – alin. (2) art.127 din Constituție;

3) Dreptul de proprietate privată obligă la respectarea sarcinilor privind protecția mediului înconjurător – alin. (5) din art. 46 al Constituției;

4) Dreptul de proprietate privată obligă la respectarea sarcinilor privind asigurarea bunei vecinătăți – alin. (5) din art. 46 al Constituției;

5) Dreptul de proprietate privată obligă la respectarea altor sarcini care revin proprietarului potrivit legii – alin. (5) din art. 46 al Constituției;

6) Este admisă *exproprierea pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreaptă şi prealabilă despăgubire* – alin. (2) din art. 46 al Constituției;

7) Este admisă *confiscarea averii dobândite ilicit, precum şi confiscarea, în condiţiile legii, a bunurilor destinate, folosite sau rezultate din infracţiuni ori contravenţii* – alin. (3) și alin. (4) din art. 46 al Constituției;

8) Anumite *bunuri nu pot constitui obiect al proprietății private* – alin. (4) art. 127 al Constituției;

9) Legiuitorul poate institui regim juridic special privind *modul şi condiţiile de exercitare a dreptului de proprietate al persoanelor fizice şi juridice străine, precum şi al apatrizilor, pe teritoriul Republicii Moldova* – alin. (2) art. 128 al Constituției.

Astfel, respectarea dreptului fundamental de proprietate al individului nu exclude impunerea unor restricții legitime, în limitele determinate de Constituție, dar acestea trebuie să fie bine determinate și clar exprimate, astfel încât limitarea oricărei libertăți să poată fi ușor recunoscută de persoanele vizate [52, p.14]. Totodată, art. 54 din Constituție trasează anumite „linii roșii" de delimitare a ingerințelor constituționale de cele ilegale și disproporționate: este *interzisă adoptarea legilor care ar suprima sau ar diminua drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului şi cetăţeanului* și sunt instituite criterii de evaluare a constituționalității ingerințelor:

a) restrângerea trebuie să fie prevăzută de lege;

b) restrângerea trebuie să corespundă normelor unanim recunoscute ale dreptului internaţional;

c) restrângerea trebuie să fie determinată de o necesitate în interesul general al societăţii;

d) restrângerea trebuie să fie proporţională cu situaţia care a determinat-o şi nu poate atinge existenţa dreptului sau a libertăţii.

Deprivarea de proprietate este una din cele mai severe ingerințe a statului în realizarea dreptului de proprietate, deoarece lipsește persoana de bunul ce-i aparține, „*distruge dreptul de proprietate"* prin transferarea titlului de la o persoană către stat sau altă autoritate publică sau către un alt terț [53, p.134].

3.2. Exproprierea este noțiunea utilizată în legislația Republicii Moldova pentru trecerea proprietății private în proprietate publică, în sensul lipsirii de proprietate, potrivit art. 1 din Protocolul nr. 1 al Convenției CEDO. Legea exproprierii pentru cauză de utilitate publică, nr. 488 din 8 iulie 1999 definește exproprierea în art.1

Alin. (2) art. 46, din Constituție instituie garanții contra exproprierii arbitrare. Prima condiție constituțională întru protecția dreptului de proprietate împotriva exproprierii abuzive ține de existența unei cauze de utilitate publică, stabilită potrivit legii. Această condiție este foarte importantă, asigură

evitarea abuzurilor, autoritățile fiind impuse să probeze *„un interes public general, stabilit de lege, evident și demonstrat, în a cărui realizare se lezează dreptul la proprietate privată”* [13, p.184]. Art. 2 din Legea nr. 488 din 8 iulie 1999 delimitează bunurile care pot fi obiect al exproprierii de interes național sau de interes local, art. 5 descrie lucrările de utilitate publică, ce justifică exproprierea, art. 6 prevede modul de declarare a utilității publice în sensul și scopurile exproprierii. O condiție esențială obligatorie a exproprierii, impusă de Constituție, este despăgubirea dreaptă și prealabilă, ceea ce justifică opinia că nu ar fi vorba de expropriere, ci de un „*schimb de proprietate, deoarece în locul bunului expropriat se oferă un alt bun sau o recompensă ce acoperă paguba*” [13, p.184]. Această condiție este întrunită, dacă 1) despăgubirea oferită compensează în întregime costul bunului și pagubele suferite în urma exproprierii și 2) despăgubirea a avut loc prealabil, înainte de expropriere, nu după trecerea bunului în proprietatea statului. Dreptul la dreaptă și prealabilă despăgubire pentru caz de expropriere derivă și din alte dispoziții constituționale privind principiul dreptății, proclamat ca valoare supremă și garantat în alin. (3) al art. 1 din Constituție sau dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică de a cere reparația pagubei potrivit art. 53 alin. (1) din Constituție [13, p.209].

Legea nr. 488 din 8 iulie 1999 nu a fost aplicată foarte frecvent, ceea ce face dificilă identificarea unor probleme de constituționalitate a reglementărilor legale, adoptate întru dezvoltarea prevederilor de referință ale art. 46 din Constituție. Practica judiciară atestă existența unor litigii iscate din exproprierea bunurilor pentru cauză de utilitate publică: exproprierea unei părți din terenul agricol prin formarea unui bun imobil distinct, în temeiul Legii nr.150 din 29 iunie 2012 privind declararea utilității publice de interes național pentru lucrările de reabilitare şi extindere a unor drumuri naționale. Obiectele exproprierii au fost bunuri imobile proprietate privată, situate în extravilanul localităților, amplasate de-a lungul drumurilor; exproprierea unor terenuri pentru cauză de utilitate publică de interes național potrivit Legii nr. 176 din 10 iunie 2008 privind declararea utilității publice a lucrărilor de interes național de construcție a Portului International liber Giurgiulești şi Hotărârii Guvernului nr.186 din 09 martie 2009 cu privire la unele măsuri privind asigurarea activității Portului International Liber Giurgiulești.

Curtea Constituțională a emis un șir de acte, pentru a soluționa probleme de constituționalitate a unor norme de drept, care au impact asupra dreptului de proprietate prin prisma exproprierii: *Hotărârea nr. 11 din 11.05.2016 privind excepția de neconstituționalitate a prevederilor articolelor 377 alin.(5) şi 3715 alin.(2) din Legea instituțiilor financiare nr.550 din 21 iulie 1995 (interzicerea transferului şi retragerii mijloacelor băneşti din conturile bancare ale persoanelor afiliate unei bănci*

comerciale) [29]; Hotărârea nr. 30 din 01.11.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 19, alin.(4), din Legea nr.303 din 13 decembrie 2013 privind serviciul public de alimentare cu apă și de canalizare [30]; Hotărârea nr. 69 din 14.12.99 despre controlul constituționalității art.14 alin.(2) din Legea cu privire la energetică nr.1525-XIII din 19 februarie 1998 [28].

Încălcarea dreptului la protecția proprietății constituie circa 39% din cauzele examinate de CtEDO împotriva Moldovei, inclusiv: *Balan vs. Republica Moldova Nr. 19247/03, Hotărârea din 29 ianuarie 2008, Articolul 1 din Protocolul nr. 1* – calitatea legii în ceea ce privește despăgubirea pentru încălcarea drepturilor privind proprietatea intelectuală*; Dacia S.R.L vs. Republica Moldova Nr. 352/04, Hotărârea din 18 martie 2008, Articolul 6, Articolul 1 din Protocolul nr. 1* – lipsa protecției proprietății private ca urmare a anulării privatizării fără motive convingătoare și compensații adecvate; lipsa protecției împotriva competențelor discreționare ale autorităților de stat de a reexamina și anula tranzacțiile de privatizare [41, p.5]. La 26 iunie 2018, CtEDO a publicat hotărârea sa în cauza *Mocanu şi alţii c. Moldovei***,** *cererea nr. 8141/07*, prin care Curtea a constatat încălcarea Articolului 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția CEDO (respectarea proprietății), prin încălcarea procedurilor legale de expropriere a terenurilor agricole, deținute de către reclamanți. Această analiză reflectă faptul că normele referitoare la expropriere trebuie îmbunătățite, modernizate și unificate, în scopul protejării reale a dreptului de proprietate privată [35, p.26].

3.3. Limitele garanțiilor constituționale privind confiscarea sunt analizate prin prisma prezumției dobândirii licite a averii, în lumina interpretărilor date de Curtea Constituțională, practica CtEDO și instrumentele internaționale ratificate de Republica Moldova. Normele constituționale și cele din cadrul legal infraconstituțional instituie garanții ale dreptului de proprietate împotriva confiscării ilegale și abuzive de bunurile dobândite licit.

Art. 46 din Constituție, alin. (3), instituie prezumpția caracterului licit al averii dobândite: *averea dobândită licit nu poate fi confiscată, caracterul licit al dobândirii se prezumă.* Art. 46 din Constituție, alin. (4), se referă la *confiscarea bunurilor destinate, folosite sau rezultate din infracţiuni ori contravenţii, în condiţiile legii.* Aceste garanții sunt preluate și reglementate în cadrul legal infraconstituțional: art.501 alin. (5), Cod civil; art. 536 alin. (2), Cod civil; art. 542, Cod civil; art. 98, Cod penal; art. 106, Cod penal;art.106^1, Cod penal; art. 330^2, Cod penal; art. 439^7, Cod contravențional.

Noțiunea de *prezumție* este frecvent utilizată în legislația materială și cea procesuală, atât penală, cât și civilă. Deoarece nu am identificat o explicație normativă a acestui termen, am considerat utile explicațiile din concluziile avocatului general Michal Bobek în cauza c-621/15, examinată de

Curtea de Justiție a Uniunii Europene [12]. Astfel, prezumțiile legale sunt elemente ale legislației civile și penale, legate indispensabil de probațiune în procesul civil și procesul penal. În dependență de caracterul prezumției, sarcina probațiunii favorizează una din părțile implicate în litigiul sau cazul dedus judecății: *pro* partea reclamantă sau *pro* partea pârâtă [50, p.41]. În teorie, prezumțiile legale se împart în prezumții absolute, *irefragabile,* acelea împotriva cărora, de regulă, nu este admisă dovada contrară, şi prezumţii simple, relative, *refragabile,* care pot fi combătute, răsturnate, prin dovada contrară, fiind în principiu admisibil orice mijloc de probă [41, p.120].

Curtea Constituțională a fost sesizată să avizeze proiectul de lege constituțională pentru excluderea din alin. (3) al art. 46 a textului „*Caracterul licit al dobândirii se prezumă".* Prin Avizul Nr.ACC1/2006 din 25.04.2006 [3], Curtea a avizat pozitiv proiectul, statuând că acesta nu aduce atingere drepturilor şi libertăților fundamentale ale cetățenilor sau garanțiilor acestora. Norma constituțională care instituie prezumpția caracterului licit al averii dobândite a fost interpretată și explicată într-un șir de hotărâri ale Curții Constituționale: nr. 12 din 17 martie 1997, nr. 21 din 20 octombrie 2011, nr.4 din 22 aprilie 2013, nr. 6 din 16.04,2015, în care Curtea s-a referit la prezumția dobândirii licite a averii:

- prezumția instituită prin alineatul (3), art. 46 din Constituție nu împiedică cercetarea caracterului ilicit al dobândirii averii, sarcina probei revenind însă celui care invocă acest caracter. În măsura în care partea interesată dovedește dobândirea unor bunuri de o persoană în mod ilicit, asupra acelor bunuri dobândite ilegal se poate dispune confiscarea, în condițiile legii;
- legiuitorul este liber să instituie confiscarea în toate cazurile de dobândire ilicită de bunuri;
- prezumția dobândirii licite a bunurilor este o aplicație a principiului prezumției nevinovăției, consacrat în Constituție și în actele infraconstituţionale, precum și în instrumentele internaționale în materia drepturilor omului.

Reieșind din interpretările date de Curtea Constituțională, reglementările internaționale aplicabile și jurisprudența CtEDO, susținem opinia că prezumția dobândirii licite a averii constituie o prezumție relativă, un mijloc de probă, determinată prin normă constituțională, care poate fi totuși combătută prin dovada contrarie [33, p.35]. În același context, observăm că astfel de prezumții lipsesc în actele constituționale ale multor state europene.

3.4. Am realizat o analiză a cadrului legal infraconstituțional privind restricționarea dreptului de proprietate pe piața financiar-bancară, prin prisma politicilor europene și a jurisprudenței CtEDO,

fiind evidențiate anumite probleme de constituționalitate a legislației financiar-bancare a Republicii Moldova.

Reglementările pe piața de capital urmăresc, pe de o parte, realizarea securizată a dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare, care circulă pe piața de capital, inclusiv pe segmentul bancar, iar pe de altă parte, au drept scop major să servească un interes public general – funcționarea sistemului financiar, care trebuie să fie unul sigur și stabil. Printre obiectivele majore ale reglementărilor financiar-bancare experții menționează reducerea riscurilor sistemice, protecția investitorilor, garanții pentru acționarii minoritari, funcționarea pieței pe principii de echitate, eficiență și transparență. Reglementările vizează emitenți de valori mobiliare, intermediari, organisme de investiții colective, proceduri de emisie, plasare primară a valorilor mobiliare și circulația acestora pe piața secundară, cu atenția sporită față de acționarii majoritari, tranzacțiile dintre persoane afiliate care pot obține controlul asupra emitenților etc. Legislația Republicii Moldova, în ultimii ani, a fost supusă mai multor intervenții, destul de restrictive, inclusiv privind calitatea deținătorilor de valori mobiliare, aprobarea prealabilă a dobândirii cotelor semnificative de valori mobiliare ale unor emitenți, condiții pentru deținerea în proprietate a unui număr de valori mobiliare, care permite exercitarea controlului asupra entității emitente. Regulile de achiziție a pachetelor de control si consecințele situației de control, contrar reglementărilor aplicabile, au fost modificate și modelate în dependență de segmentul de pe piața de capital, pe care este axată activitatea entității controlate. Se constată o instabilitate continuă pe acest segment al creației legislative și a jurisprudenței Curții Constituționale. În ultimii 6 ani, legislația financiar-bancară a suferit multiple intervenții, care au menținut unele probleme de constituționalitate, constatate de jurisprudența Curții Constituționale, și au legiferat restricții, care, în opinia noastră, diferă de politicile Uniunii Europene și de practicile statelor dezvoltate în același domeniu.

4. ROLUL JUSTIȚIEI CONSTITUȚIONALE ÎN APĂRAREA DREPTULUI DE PROPRIETATE PRIVATĂ

Capitolul al patrulea reprezintă un studiu privind exercitarea controlului de constituționalitate prin activarea mecanismelor jurisdicției constituționale în scopul asigurării protecției dreptului ca valoare socială și respectării drepturilor fundamentale garantate de constituție împotriva acțiunilor autorităților. Capitolul conține o sinteză a tratărilor doctrinare referitoare la justiția constituțională și elementele de drept comparat privind tendințele constituționalismului modern de asigurare a accesului individului la justiția constituțională, cu relevarea rolului jurisdicției constituționale în protecția dreptului de proprietate în cadrul CEDO și al practicilor avansate ale statelor membre ale Comisiei de la

Veneția. Este urmărită evoluția cadrului legal național privind accesul individual la Curtea Constituțională, cu evidențierea carențelor și a rezervelor pentru lărgirea accesului direct la organul de jurisdicție constituțională.

4.1. Accesul persoanelor la justiția constituțională este un subiect controversat și cel mai puțin studiat în dreptul comparat. Un rol aparte în asigurarea constituționalității în domeniul raporturilor de proprietate îi revine controlului constituțional, exercitat de Curtea Constituțională, instituită în temeiul art. 134 din Constituția Republicii Moldova, care garantează supremația normelor constituționale privind proprietatea. În virtutea alin. (1) art. 134, Curtea Constituţională este unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova.

Apariția și dezvoltatea controlului de constituționalitate, în opinia ex-judecătorului Curții Constituționale V. Zaporojan, reprezintă una dintre cele mai importante etape ale constituționalismului [48, p.60]. Protecția drepturilor omului este una din îndatoririle internaționale și de drept primordial ale statului. Existența sancțiunilor aplicabile în caz de nerespectare a Constituției are o mare importanță, căci ele atribuie dispozițiilor constituționale caracterul de normă juridică, iar în lipsa lor, principiul supremației constituției ar rămâne literă moartă și ar fi imposibilă distincția de fond dintre constituție și legile ordinare" [27, p.54].

Constituționalismul modern este definit prin caracterul său antropocentric, bazat pe demnitatea umană, recunoscută drept valoare supremă a statului şi a societăţii, indiferent dacă protecţia demnităţii este consfinţită sau nu în textul Constituţiei. Astfel, persoana a dobândit o poziţie centrală în dreptul constituţional şi, în consecinţă, protecţia acesteia reţine atenţia legii şi a puterii politice. Atunci când restricțiile la adresa libertăților individuale sunt inevitabile, acestea trebuie să fie legitime, proporționale și neexcesive [52, p. 11, p.14-16].

4.2. Analiza comparată a experienței diferitor state privind tendințele constituționalismului modern de asigurare a accesului individului la justiția constituțională a arătat că diverse sisteme de drept aplică forme specifice de control al constituționalității, relevând particulatități atât pozitive, cât și negative. Protecția drepturilor omului a devenit, în prezent, o prerogativă a întregului sistem de drept. Anterior, constituționalismul a fost axat pe interesul primar al statului, pe când la etapa modernă atestăm un nou constituționalism în dinamică, orientat spre protecția intereselor individului. Constituționaliștii relevă deschiderea instituțională a dreptului de acces al individului la justiția constituțională pentru apărarea drepturilor fundamentale, prin depunerea plângerilor individuale împotriva normelor care au fost sau urmează a fi aplicate în privința individului. Funcționalitatea și accesibilitatea

mecanismelor de adjudecare constituțională au puterea de a induce schimbări profunde definitive în cultura politică și juridică, efecte vizibile asupra atitudinii și modului de acțiune a executivului, legislativului și puterii judecătorești.

4.3. Accesibilitatea directă a cetăţenilor la justiţia constituţională prin procedura ridicării excepţiei de neconstituţionalitate este cel mai eficient mecanism de pătrundere a normelor constituţionale în sistemul juridic. Or, constituţionalizarea dreptului nu se poate produce de la sine, doar prin existența normelor suficiente în Constituție. Viabilitatea acestui fenomen implică o componentă volitivă, un element de voinţă politico-juridică, ce creează condiții pentru ca normele constituționale să fie direct aplicabile și aplicate efectiv indivizilor, care trebuie să fie înzestrați cu dreptul de a invoca, într-un litigiu, excepția de neconstituționalitate a normelor aplicabile ce determină soluția asupra cazului judecat. Exercitarea justiției prin controlul constituționalității legilor este „un catalizator, o premisă fundamentală a producerii fenomenului de constituţionalizare a dreptului” [47, p.109].

Spre deosebire de alte state membre ale UE și/sau CEDO, cetățenii Republicii Moldova nu au dreptul de a sesiza direct Curtea Constituțională, ei pot avea doar acces indirect la jurisdicția constituțională în calitate de justițiabili, prin intermediul instanțelor de judecată, în cadrul unui proces civil sau penal. Normele de referință la acest capitol au cunoscut o evoluție considerabilă în ultimii ani. Rolul Curții Constituționale a fost unul foarte activ în primii ani de independență ai Republicii Moldova, când procesul de legiferare a fost extrem de intens și de-a dreptul revoluționar, date fiind prioritățile stringente de formare a cadrului legal național în toate domeniile, autoritățile publice fiind obligate de a respecta Constituția la adoptarea actelor normative întru implementarea politicilor de reformare a sistemului economic și social. În procesul de realizare a reformei funciare și împroprietărire a cetățenilor cu terenuri, Curtea Constituţională și-a îndeplinit în mod remarcabil misiunea de garant al supremației Constituției prin hotărârile pronunțate întru asigurarea constituționalității legislației funciare.

Hotărârea Curţii Constituţionale nr. 2 din 09.02.2016, urmată de modificarea redacției art.12[1] din Codul de procedură civilă, a constituit un pas important în eficientizarea accesului individual la instanța de contencios constituțional. Numărul sesizărilor în anul 2019 a fost în creștere față de anul 2018: 235 sesizări, în anul 2019, față de 212, sesizări depuse în anul 2018. Ponderea excepțiilor de neconstituționalitate în activitatea jurisdicțională a Curții a fost în creștere în comparație cu anul 2018: 82% din totalul sesizărilor, depuse în anul 2019, l-au format excepțiile de neconstituționalitate. Prin intermediul excepţiei de neconstituţionalitate, Curtea Constituţională îndeplineşte rolul de garant al

drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale cetăţenilor în cadrul funcţiei sale fundamentale privind asigurarea supremaţiei Constituţiei în ierarhia sistemului juridic [49, p.158].

Accesul indirect la Curtea Constituțională pe calea excepției de neconstituționalitate reprezentă un mijloc eficient de apărare a drepturilor constituționale și de control al actelor normative, care privesc drepturile și libertățile fundamentale. Totodată, prin prisma jurisprudenței CtEDO și a experienței altor state, la care ne-am referit în teză, accesul indirect la justiția constituțională nu întrunește criteriile unui remediu intern eficient, în sensul Art. 13 și Art. 35 din Convenția CEDO, date fiind limitele existente în ridicarea excepției de neconstituționalitate de către persoanele afectate, care nu au acces la Curtea Constituțională după epuizarea remediilor interne, precum și pârghiile reduse, la care poate recurge organul jurisdicției constituționale, pentru a redresa încălcarea dreptului garantat de Constituție.

Experiența avansată a statelor europene și recomandările Comisiei de la Veneția ne permit să deducem că în Republica Moldova sunt rezerve pentru perfecționarea mecanismului de exercitare a controlului constituțional în vederea creșterii nivelului de protecție a drepturilor fundamentale ale cetățenilor.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Studiul complex asupra doctrinei și normelor constituționale consacrate proprietății private, analiza cadrului legal infraconstituțional prin prisma normelor, practicilor și jurisprudenței internaționale în materia protecției dreptului de proprietate privată, ne permit să formulăm unele concluzii generale și recomandări:

1. Analiza istorică a instituției proprietății în spațiul românesc impune constatarea legăturii directe dintre puterea politică, regimurile dictatoriale şi natura instituțiilor juridice în anumite perioade istorice. Aceste influențe variază de la preluarea și adaptarea elementelor progresiste până la modificarea esenței și configurațiilor clasice ale dreptului de proprietate privată.

2. Schimbarea regimurilor politice a adus în mod iminent și mari transformări în regimul dreptului de proprietate privată, în sistemul de limitare și control asupra proprietății în teritoriile actuale ale Republicii Moldova. Evoluția firească, favorabilă progresului, a proprietății în spațiul românesc a fost întreruptă de perioade în care dreptul de proprietate privată a fost desființat, iar titularii acestui drept persecutați și exterminați sub lozinci false.

3. Normele Constituției Republicii Moldova formează un sistem complex, integru și multifuncțional de realizare și protecție a dreptului la proprietate. Normele constituționale de la art. 9, 33,

46, 54, 126, 127 și 128 constituie veșmântul juridic al proprietății – categorie economică și juridică – determină locul proprietății în întregul sistem economic al societății și în centrul sistemului de drepturi fundamentale ale omului, reflectă relațiile dintre oameni și funcțiile statului în procesul de producție și de repartiție a bunurilor materiale.

4. Garanțiile constituționale exprimâ chintesența valorică conceptuală a funcțiilor protectoare care revin statului și se află la treapta superioară în sistemul garanțiilor de ordin juridic. Constituția și garanțiile constituționale formează nucleul de coeziune și armonizare a întregului sistem de garantare a realizării drepturilor și libertăților fundamentale, care determină caracterul logic al cadrului legal infraconstituțional în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

5. Problema necesității unui text constituțional integru și (in) suficienței textului propriu-zis al unei Constituții scrise rămâne un subiect de dezbateri de către constituționaliști. Or, caracterul generalizat, abstract, este o calitate aparte a garanțiilor constituționale, iar abstractizarea normelor constituționale ar putea alimenta tendințe de neglijare sau tratare a normelor constituționale ca simple declarații.

6. Legislația infraconstituțională impune aplicarea Constituției în activitatea legislativului, a autorităților administrative, în exercitarea actului de justiție, dar însăși Constituția nu conține asemenea norme.

7. Consemnăm legătura indispensabilă dintre protecția drepturilor fundamentale consfințite de Constituție, cum este dreptul de proprietate privată, și dreptul de acces la justiție întru apărarea dreptului încălcat. Totodată, observăm că formula constituțională pentru garanțiile ce țin de apărarea dreptului de proprietate, limitarea acestui drept sau sancționarea proprietarului include doar trimiteri la lege (art.33 alin. (2), art. 46 alin. (2), (4), (5), art. 126 alin. (2), art. 127 alin. (4), art. 128 alin. (2)), nu și la protecția justiției. În opinia noastră, aceste norme sunt lacunare, deoarece reduc gradul de protecție constituțională împotriva abuzurilor la legiferarea normelor care dispun cu privire la încetarea silită a dreptului de proprietate, împotriva voinței titularului, după cum este cazul vânzării forțate și anulării valorilor mobiliare dobândite fără autorizarea organelor abilitate ale statului - BNM, CNPF. Deciziile administrative ale acestor autorități au efectul desființării dreptului de proprietate până la și indiferent de soluția instanței de judecata privind (i) legalitatea actului administrativ. Actele administrative sunt, în esență, acte de sancționare care-i lipsesc pe titulari de bunurile dobândite până la pronunțarea verdictului judiciar privind caracterul (i)licit al dobândirii.

8. Se atestă lipsa atenției constituționale referitor la pământ/terenuri ca obiect al dreptului de proprietate privată. Republica Moldova a recunoscut dreptul de proprietate asupra pământului, dar Constituția Republicii Moldova nu reglementează expres dreptul de proprietate funciară, spre deosebire de legile supreme ale altor state, care conțin prevederi permisive exprese privind proprietatea asupra terenurilor. Proprietatea funciară,"talpa țării", sursa naturală unică și vitală pentru existența umană, a fost și rămâne o valoare de prim rang în șirul bunurilor care pot face obiectul dreptului de proprietate privată, dreptul asupra resurselor funciare fiind în centrul reformelor social economice din toate timpurile și în toate țările.

9. Valorificarea drepturilor reglementate în normele infraconstituționale prin prisma garanțiilor consacrate de Constituție ar fi iluzorii fără dreptul de acces efectiv al individului la instanța de contencios constituțional. Accesul la Curtea Constituțională pe calea excepției de neconstituționalitate reprezentă pentru Republica Moldova un mijloc eficient de apărare a drepturilor constituționale ale persoanelor și o modalitate eficientă de control al constituționalității actelor normative cu impact asupra drepturilor și libertăților fundamentale, o extindere a mecanismelor de protecție a drepturilor omului la nivel național.

10. Hotărârea nr. 2 din 9 februarie 2016 prin care Curtea Constituțională a deschis calea pentru eficientizarea instituției excepției de neconstituționalitate a avut un impact extrem de benefic în domeniu. Numărul sesizărilor depuse de părți și de instanțele judecătorești prin intermediul acestui instrument este în creștere. Ponderea excepțiilor de neconstituționalitate în activitatea jurisdicțională a Curții a ajuns la 82%, în anul 2019, din totalul sesizărilor depuse.

11. Curtea Constituțională a Republicii Moldova a acumulat practică pozitivă în materie de protecție a drepturilor fundamentale. Totodată, observăm că, în redacția actuală, normele de referință din art.12^1 din Codul de procedură civilă care reglementează accesul indirect la Curtea Constituțională depășesc limitele modificărilor promovate în Adresa Curţii Constituţionale PCC-01/55 din 9 februarie 2016 către Parlamentul Republicii Moldova.

12. La prima vedere, legiuitorul doar a dat o precizare, o interpretare consolidată și coroborată a prevederilor Codului de procedură civilă, care facilitează cumva aplicarea alineatelor anterioare ale art.12^1. Or, judecătorul are autoritatea de a ridica excepția de constituționalitate a actelor normative exclusiv în scopul și doar în cadrul soluționării unei cauze - judecătorul poate începe această soluționare în prima instanță doar după ce a emis o încheiere prin care acceptă cererea de chemare în judecată potrivit art.168 Cod de procedură civilă. Atunci, când excepția de neconstituționalitate are

drept obiect scrutinizarea unei norme de drept material care determină soluția instanței de judecată asupra fondului litigiului, condiția impusă de alin. (5) art.12^1 nu afectează realizarea dreptului de acces la instanța de contencios constituțional.

13. Realizarea dreptului la ridicarea excepției de neconstituționalitate este în egală măsură importantă pentru asigurarea accesului la o instanță de judecată competentă, legal constituită, iar realizarea acestui drept poate fi compromisă prin aplicarea unor norme ale Codului de procedură civilă care împiedică examinarea fondului: respingerea cererii de repunere în termenul de îndeplinire a unui act de procedură - art.116, alin. (5); refuzul de a primi spre examinarea cererea de chemare în judecată - art.169, art. 459, alin. (4); restituirea cererii de chemare în judecată - art.170; încetarea procesului - art.265, art. 266, art. 393, art. 459, alin. (4); scoaterea cererii de pe rol - art.267, art. 268, art. 393; restituirea cererii de apel - art.369.

14. Depășirea piedicilor de acces la examinarea cauzei în fond este posibilă prin depunerea recursului la instanțele ierarhic superioare, care adoptă soluții procedurale, deci efectuează soluționarea cauzei în sensul alin. (1) și alin. (2) din art.12^1 din Codul de procedură civilă prin aplicarea normelor pertinente. Astfel, în viziunea noastră, ridicarea excepției de neconstituționalitate nu poate fi exclusă în mod aprioric pentru toate cazurile până la acceptarea cererii de chemare în judecată, a cererii de apel sau a cererii de recurs spre examinare în fond, așa cum prevede actualmente alin. (5) art.12^1 din Codul de procedură civilă.

15. Restricțiile stipulate la alin. (5) art.12^1 din Codul de procedură civilă privind ridicarea excepției de constituționalitate la examinarea recursurilor împotriva hotărârii sau deciziei Curții de Apel doar în cazul în care cererea de recurs a fost declarată admisibilă conform legii, constituie în viziunea noastră, o ingerință în competența exclusivă a Curţii Constituționale, așa cum a fost statuat în paragrafele 50, 82, 83, 101 din Hotărârea Curții Constituționale nr.2 din 09.02.2016, deoarece prin inadmisibilitatea recursului judecătorii ordinari închid părților calea de acces la organul de jurisdicție constituțională.

16. Carențele analizate ale normelor din art.12^1 din Codul de procedură civilă în redacția actuală sunt determinate, în opinia noastră, și de faptul că legiuitorul a omis să se conducă cât mai aproape de Hotărârea Curții Constituționale nr.2 din 09.02.2016 și Adresa Curții Constituționale PCC-01/55 din 9 februarie 2016. Adoptarea unor condiții excesiv de detailate în alin. (5) din art.12^1 Codul de procedură civilă a fost cauzată nu numai de anumite tehnici legislative, nereușite în viziunea noastră. Parlamentul nu s-a conformat Adresei Curții Constituționale PCC-01/55 din 9 februarie 2016 în

partea ce ține de modificarea corespunzătoare a art.4 alin.(1) lit. g), art.25 din Legea cu privire la Curtea Constituțională, precum și art.4 alin.(1) lit. g) și art.38 din Codul jurisdicției constituționale, norme care ar trebui să determine necesitatea, caracterul și conținutul normelor de referință din Codul de procedură civilă.

17. Accesul indirect al justițiabililor la Curtea Constituțională a Republicii Moldova nu întrunește în deplină măsură criteriile unui remediu intern eficient în sensul Articolului 13 și al Articolului 35 din Convenție, date fiind limitele existente în ridicarea excepției de neconstituționalitate de către persoanele afectate și pârghiile de care dispune organul jurisdicției constituționale la atribuirea satisfacției pentru redresarea încălcării dreptului garantat de Constituție.

18. În viziunea noastră, a devenit actuală introducerea în sistemul nostru de drept a institutului Recursului individual constituțional.

În eventualitatea inițierii unui proces de revizuire a Constituției pentru actualizarea Legii Supreme, îndrăznim să venim cu unele propuneri de completare a garanțiilor constituționale cu impact direct asupra realizării dreptului fundamental de proprietate:

1. *De lege ferenda*, propunem un model de normă constituțională care să proclame principul de aplicare directă a normelor Constituționale care garantează drepturile fundamentale ale omului, după cum urmează: ”Articolul 4 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova se completează cu sintagma ...”*și sunt aplicabile nemijlocit*”.

2. *De lege ferenda*, vedem necesitatea fortificării garanțiilor constituționale pentru lărgirea formulei de garantare a dreptului de proprietate, după cum urmează: ”Articolul 46 din Constituția RM se completează cu un alineat nou: *”(2)[1] Orice ingerință a statului în dreptul persoanei la respectarea bunurilor sale, cu efect de lipsire directă sau indirectă de proprietate, poate avea loc doar în baza unei hotărâri judecătorești irevocabile”.*

3. *De lege ferenda,* în vederea atribuirii instanțelor judecătorești a unui rol mai activ în ridicarea excepției de neconstituționalitate din oficiu, propunem următoarele modificări la art. 135 din Constituția Republicii Moldova: *”Art. 135 alin. (1) lit. g) din Constituția Republicii Moldova se completează la sfârșit cu sintagma ”, de instanțele de judecată naționale și de instanțele naționale sau internaționale de arbitraj comercial, care la soluționarea litigiilor comerciale urmează să aplice legislația Republicii Moldova”.*

4. *De lege ferenda,* în vederea instituirii dreptului persoanei la un recurs constituțional direct, propunem următoarea completare: *”Art.135 alineat (1) din Constituția Republicii Moldova, după lit.*

a) se completează cu lit. a[1]) cu următorul conținut: ”examinează recursurile constituționale ale persoanelor, depuse în condițiile legii, privind încălcarea prin actele sau omisiunile unei autorități publice sau printr-o hotărâre judecătorească irevocabilă a unui drept fundamental al său garantat de Constituție sau printr-un tratat internațional la care Republica Moldova este parte;”.

5. *De lege ferenda,* considerăm oportun de exclus alin. 5) din art.12[1] Codul de procedură civilă. Ridicarea excepției de neconstituționalitate a normelor legale aplicabile la soluționarea unor cauze concrete trebuie să fie posibilă la orice stadiu al procesului, în prima instanță, în apel și în recurs.

6. Optăm pentru modificarea legislației infraconstituționale ca excepția de neconstituționalitate să poată fi ridicată nu numai în fața instanțelor de drept comun, dar și în fața instanțelor de arbitraj comercial, care desfășoară o activitate jurisdicțională în temeiul convenției arbitrale.

7. Constituția are și misiunea de a recunoaște valoarea unor lecții din istoria statului referitor la anumite procese și evenimente precum naționalizarea forțată și persecutarea în masă a titularilor dreptului de proprietate asupra pământului și a mijloacelor de producție. În context, considerăm oportun de a introduce în Constituție interdicții exprese în sensul condamnării istorice și prevenirii încălcării principiului inviolabilității proprietății private. La fel, este oportun de a prevedea la nivel constituțional interzicerea naționalizării sau a oricăror altor masuri de trecere silită în proprietate publică a unor bunuri pe baza apartenentei sociale, etnice, religioase, politice sau de altă natură discriminatorie a titularilor.

Potențialele direcții viitoare de cercetare legate de tema abordată:

1. Reglementarea constitutional - legală a formelor de proprietate asupra pământului în RM.

2. Jurisprudența Curții Constituționale a RM cu privire la restrângerea exercițiului dreptului de proprietate.

3. Impactul dreptului de proprietate asupra altor drepturi fundamentale, de exemplu, asupra drepturilor politice.

BIBLIOGRAFIA

1. ARSENI, A., CREANGĂ, I., GURIN, C. *Constituţia Republicii Moldova, comentată articol cu articol.* Vol. I. Titlul I. Principii generale, Chișinău: CIVITAS, 2000. 163 p.
2. ARSENI, A. *Jurisdicţia constituțională a Republicii Moldova*. Chișinău: Euro-Press, 2000. 214p.
3. AVIZ Nr. 1 din 25-04-2006 asupra proiectului de lege pentru excluderea propoziţiei "Caracterul licit al dobîndirii se prezumă" din alineatul (3) articolul 46 din Constituţia Republicii Moldova In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 70-72, art. 08 din 05-05-2006
4. BALAN, A. Consfinţirea normelor de drept privat în constituţia Republicii Moldova. In: *Relaţii Internaţionale. Plus.* 2013, nr. 2, pp. 172-180. ISSN 1857-4440.
5. BĂIEȘU, A. Dreptul de proprietate în Republica Moldova în contextul Convenţiei Europene a Drepturilor Omulu. In: *Analele ştiinţifice ale USM, Facultatea de Drept.* 1998, nr.1, pp. 33-39ю
6. BÂCU, I. *Garanţiile constituționale ale realizării dreptului la un proces echitabil.* Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020. 184p.
7. CÂRNAȚ, T. *Drept constituțional.* Chișinău: Reclama, 2004. 248 p. ISBN: 9975-937-16-0
8. CHETRUȘ, U. Aspecte ale garantării drepturilor şi libertăţilor omului în statul de drept. In: *Anuar Ştiinţific al Institutului de Relaţii Internaţionale*. 2010, nr. 7-8, pp. 310-315. ISSN 1857-1840.
9. CHIRTOACĂ, L. Evoluția și dezvoltarea dreptului de proprietate în contextul consolidării sistemului legislativ al Republicii Moldova cu legislația Uniunii Europene. In: *Revista Moldovenească de Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale.* 2012, nr. 1, pp. 44-56. ISSN 1857-1999.
10. COJOCARI, E. Dezvoltarea reglementărilor constituționale ale dreptului de proprietate privată în Republica Moldova. In*: Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova la etapa actuală, conf. int. şt.-pract.(2004 ; Bălţi)*. Chișinău, 2004. pp.232-242. ISBN 9975-78352-X
11. COJOCARI, E. Domeniul dreptului privat, necercetat încă în Republica Moldova. In: Integrare prin cercetare și inovare. Științe sociale. Materialele Conferinței internaționale, Chișinău, 10-11 noiembrie 2014. Chișinău: CEP USM, 2014. pp.3-6.
12. *Concluziile avocatului general Michal Bobek prezentate la 7.03.2017(1) cauza c 621/15*. Disponibil:http://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?doclang=RO&text=&pageIndex=0&part=1&mode=lst&docid=188628&occ=first&dir=&cid=519305
13. *Constituția Republicii Moldova: comentariu* / coord. K. Sollfrank. Chișinău: Arc, 2012. 576p. ISBN 978-9975-61-700-0.
14. COSTACHI, G., GUCEAC, I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 341p. ISBN: 9975782299, 9789975782296.
15. COSTACHI, Gh. *Direcţii prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2009. 327p.
16. COSTACHI Gh. Realizarea Constituţiei – fundament al regimului constituţionalităţii în statul de drept. În: *Rolul instituţiilor democratice în protecţia drepturilor omului.* Materialele mesei rotunde cu participare internaţională din 11 decembrie 2015. Chişinău: AAP, 2016, pp. 60-74.
17. CREANGĂ, I., GURIN, C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții.* Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 400p. ISBN: 9975-947-63-0.

18. CREŢU, V. Ocrotirea egală a tuturor formelor de proprietate – principiu constituţional de reglementare juridică a economiei în Republica Moldova. In: *Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova,* Ser. Nouă. Ştiinţe juridice. 2000, nr.4, pp. 26-28
19. GRIBINCEA, V., GOINIC, D. Republica Moldova la Curtea Europeană a drepturilor omului în anul 2019. Chișinău: CRJM, 2019. Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2019/01/NA-CEDO-2019-fin
20. *Gogitidze și alții c. Georgiei*. Disponibil http://agent.gov.md/gogitidze-si-altii-impotriva-georgiei/
21. GUCEAC, I. *Constituția la răscruce de milenii*. Ed.a II-a. București: Editura Academiei Române, 2016. 536 p. ISBN: 978-973-27-2707- 2; 978- 606-654-209-8.
22. GUCEAC, I. *Curs elementar de drept constituțional.* Vol.1. Chișinău: Reclama, 2001. 278p. ISBN 9975-930-26-3.211
23. GUCEAC, I. Constituţionalismul şi statul de drept în Republica Moldova. Realităţi şi perspective. In: *Akademos.* 2017, nr. 3(46), pp.78-85. ISSN 1857-0461.
24. GUCEAC, I. Constituţionalismul contemporan: elemente definitorii, realităţi şi perspective. In: *Studii și Cercetări Juridice.* 2014, an.3 (59), nr. 4, 2014, pp.339-412
25. GUCEAC, I. Rădăcinile istorice ale Constituţiei. In: *Akademos*. 2013, nr. 2(29), pp. 65-73. ISSN 1857-0461.
26. GUCEAC, I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova.* Chișinău: Academia de Poliție „Ștefan cel Mare", 2001. 373 p. ISBN: 9975930042, 9789975930048.
27. GUCEAC, I. *Evoluția constituționalismului și a organizării de stat în Republica Moldova.* Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2003. 373 p. ISBN 9975-930-04-2.
28. *Hotărârea Curții Constituționale Nr. 69 din 14.12.1999* despre controlul constituționalității art.14 alin.(2) din Legea cu privire la energetică nr.1525-XIII din 19 februarie 1998. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* Nr.153 din 9.12.1999.
29. *Hotărârea Curții Constituționale Nr. 11 din 11.05.2016* privind excepția de neconstituționalitate a prevederilor articolelor 377 alin.(5) și 3715 alin.(2) din Legea instituțiilor financiare nr.550 din 21 iulie 1995 (interzicerea transferului și retragerii mijloacelor bănești din conturile bancare ale pesoanelor afiliate unei bănci comerciale) (Sesizarea nr.9g/2016). In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* Nr.169-183, art.54, din 24.06.2016.
30. *Hotărârea Curții Constituționale nr. 30 din 01.11.2016* privind excepția de neconstituționalitate a articolului 19 alin.(4) din Legea nr.303 din 13 decembrie 2013 privind serviciul public de alimentare cu apă și de canalizare. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* Nr. 478-490 din 30.12.2016.
31. MOROŞAN, I., GÎRBU, N. *Reglementarea juridică a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului (realizări şi dificultăţi în Republica Moldova):* Studiu monografic. Chişinău: Univ. de Criminologie, 2003.180 p
32. NEGRU, B. Unele principii constituţionale privind proprietatea şi dreptul la proprietate. In: *Analele ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova,* Ser. Nouă. Ştiinţe juridice. Nr. 4. Proprietatea şi reglementarea ei juridică. CEP USM, 2000. pp. 346-349

33. **PĂDURARU, O.** Confiscarea averii dobândite ilicit. In: *Legea și viața,* 2020. pp.30-35. ISSN 1810-309X
34. **PĂDURARU, O.** Proprietatea privată și sistemul garanțiilor de protecție a dreptului la proprietate. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe sociale)*. 2020, nr.8(138), p.250-256. ISSN: 1814-3199.
35. **PĂDURARU, O.** Constituționalizarea dreptului de proprietate. In: *Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători.* Ed.a V-a. Vol.1. Chișinău: Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, 2016. pp.142-146. ISBN: 978-9975-933-83-4.
36. **PĂDURARU, O.** Hotărâri istorice ale Curții Constituționale privind constituirea dreptului de proprietate funciară în Republica Moldova. In: *Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice.* Ed. A V-a. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2019. pp.253-259. ISBN: 978-9975-134-51-4.
37. POALELUNGI, M. Aspecte teoretice şi legale ale dreptului de proprietate conform Constituţiei şi altor legi ale Republicii Moldova". In: *Analele Universităţii de Stat,* nr.3, 1999, pp. 53-60.
38. POPA, V. Abordări conceptuale în definirea constituționalismului. In: *Studii Juridice Universitare*. 2016, nr. 3-4 (35-36), pp. 33-39. ISSN 1857-4122.
39. PULBERE, D. Consacrarea constituţională a dreptului privat în Republica Moldova. In: *Justiţia Constituţională în Republica Moldova*. 2007, nr.3. pp. 14-17
40. PUŞCAŞ, V. Apărarea dreptului constituţional de proprietate şi restrângerea acestui drept prin prisma jurisprudenţei Curţii Constituţionale. In: *Protecția juridică a proprietății, libertății și siguranței persoanei în dreptul național și internațional*. Chișinău, 2010, pp. 57-68. ISBN 978-9975-9764-9-
41. *Raport comparativ cu privire la jurisprudența curții Constituționale a Republicii Moldova și a Curții Europene a Drepturilor Omului*. 34p. Disponibil: http://www.constcourt.md/public/files/file/suport_ue_cc/Com_Rep_ROM.pdf
42. *Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2016.* Chișinău: Elan Poligraf, 2017. 304 p. ISBN: 978-9975-66-566-7 Disponibil: http://old.ombudsman.md/sites/default/files/
43. SAFTA, M. Prezumţia dobândirii licite a averii şi confiscarea averilor ilicit dobândite în jurisprudenţa Curţii Constituţionale a României. Cadrul constituţional de referinţă pentru reglementarea confiscării extinse In: *Juridical Tribune,* Volume 2, Issue 1, June 2012. Disponibil: http://www.tribunajuridica.eu/arhiva/An2v1/nr1/art4.pdf p.110
44. SEDLEŢCHI I. Mecanismul de garantare juridică a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului. In: *Conferinţa "Rolul Curţii Constituţionale în sistemul protecţiei drepturilor omului şi respectarea CEDO şi jurisprudenţei Curţii Europene pentru Drepturile Omului în jurisprudenţa şi legislaţia naţională.* Materialele conferinţei din 13-14 decembrie 2007. Chişinău, 2007, pp. 221-235. ISBN 341.231.14.
45. *Statul de drept. Un ghid pentru politicieni.* Institutul Raoul Wallenberg pentru Drepturile Omului și Drept Umanitar și Institutul de la Haga pentru Internaţionalizarea Dreptului. Stocholm, 2012. 42p. ISBN: 978-91-86910-95-2.

46. STOICA, V. *Drept civil. Drepturi reale principale.* Bucureşti: Humanitas. 2004. 624p. ISBN: 973-50-0819-x
47. VARGA, A. Constituționalizarea dreptului. In: *Revista Transilvană de Ştiinţe Administrative,* IX, 2003, pp.103-115. Disponibil: https://rtsa.ro/rtsa/index.php/rtsa/article/viewFile/298/293
48. ZAPOROJAN, V. *Protecția drepturilor fundamentale în justiția constituțională a Republicii Moldova.* Teza de doctor. Chșinău, 2003, 165p.
49. ZAPOROJAN,V., CAZACU, G. Aspecte generale privind ridicarea și aplicarea excepției de neconstituționalitate. In: *Revista Naţională de Drept.* 2014, nr. 10 (168), pp. 17-21. ISSN 1811-0770.
50. BERNARDO, A. E., TALLEY, E L. and WELCH, I. A Theory of Legal Presumptions (June 1999). In: *Journal of Law, Economics, and Organization,* Vol. 16, No. 1, Spring 2000. 49 p. Disponibil: https://ssrn.com/abstract=202354 287
51. LUDWIKOWSKI, R. R. Constitutionalization of Human Rights in Post-Soviet States and Latin America: A Comparative Analysis. In: *Georgia Journal of International and Comparative Law,* Volume 33, 2004, No 1. pp. 1-114. ISSN: 0046-578X. Disponibil: https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1305&context=gjicl
52. RAINER, A. The protection of the individual in the new constitutionalism - some aspects. In: *Constitutional Justice and Evolution of Individual Rights. International Conference.* Chișinău, 8-9 June 2017. Chişinău: Arc, 2018, pp.11-17.
53. Study on the Case-Law of the European Court of Human Rights Applicable in Administrative Disputes. In: *Regional Conference on the Case-Law of the European Court of Human Rights Applicable in Administrative Disputes.* Montenegro: Regional School of Public Administration, 2017. 295p. Disponibil: file:///C:/Users/User/Downloads/Study%20on%20the%20Case-Law%20of%20 the%20ECtHR%20Applicable%20in%20Administrative%20Disputes.pdf
54. *The Heritage Foundation. 2019 Index of Economic Freedom.* 25th anniversary edition. / Terry Miller, Anthony B. Kim, James M. Roberts eds. Washington, 2019. 496 p. Disponibil: https://www.heritage.org/index/pdf/2019/book/highlights.pdf
55. АВАКЬЯН С. А. *Конституционное право России : учебный курс в 2 томах.* 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма. Т. 1. 2014. 863 с. ISBN 978-5-91768-483-3342
56. АНДРЕЕВА Г.Н *Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации*. М.: НОРМА, 2009. 368 с. ISBN. 978-5-91768-001-9.
57. БАГЛАЙ М. В. *Конституционное право Российской Федерации: учебник.* М.: Норма, 2009. 799 с. ISBN 978-5-91768-049-1
58. БУХОНОВА Л. Р. *Конституционно-правовое регулирование частной собственности в современном мире.* Тенденции и перспективы: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. М., 2017. 36с.: https://www.dissercat.com/
59. ВАСИЛЯНСКАЯ А.И. *Конституционное право на частную собственность*: автореферат дис. кандидата юридических наук: 12.00.02. М., 2011. 22с. Disponibil: https://www.prlib.ru/item/467987349
60. ГОШУЛЯК В.В. *Собственность в конституционном измерении.* М.: Юрлитинформ, 2012. 216 с. ISBN: 978-5-4396-0122-6

61. ГОШУЛЯК В.В. Юридическая природа и нормативное содержание института собственности в конституционном праве. In*: Вестник Саратовской государственной юридической академии.* 2013. № 4, с.143 – 150. ISSN 2227-7315. Disponibil: http://www.xn--80af5bzc.xn--p1ai/ru/vestnikar
62. ГРЕБЕННИКОВ В.В. *Собственность как экономическая основа формирования гражданского общества в России.* М., Издательство: Юркомпани, 2009. 272с.ISBN: 978-5-91677-020-9353
63. КАБЫШЕВ В.Т. С *Конституцией по жизни.* М.: Формула права, 2013. 320 с. ISBN 978-5-8467-0081-9
64. КАЧУР К.В *Конституционные гарантии права частной собственности в Российской Федерации*: автореферат дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.02. М, 2017. 29 с. Disponibil: https://www.dissercat.com/content/
65. КОМКОВА, Г. Н. Конституционные гарантии прав человека в России: понятие и классификация. In: *Известия ВУЗов. Поволжский регион. Общественные науки. Право*, 2016, №3 (39), с.31-40. Disponibil: https://izvuz_on_eng.pnzgu.ru/files/izvuz_on_eng.pnzgu.ru/03316.pdf
66. КУТАФИН О.Е. *Субъекты конституционного права Российской Федерации как юридические и приравненные к ним лица.* М.: Проспект, 2007. 335 с. ISBN: 978-5-482-01219-2361
67. МАЗАНАЕВ М. Ш. *Частная собственность как объект конституционно-правовой защиты:* автореферат дис. .кандидата юридических наук: 12.00.02. Махачкала, 2006. 30 с. Disponibil: https://www.dissercat.com/content/
68. МОРДОВЕЦ А. С. Гарантии прав личности: понятие и классификация. In: *Теория государства и права.*/ Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. Курс лекций. — 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. С. 311-319. 776 с. ISBN 5-7975-0269-0.
69. ПРОЗОРОВ И. В. *Закрепление института собственности в конституционном праве России:* автореферат дис. ...кандидата юридических наук: 12.00.02. Пенза, 2010. 25 с. Disponibil: https://www.dissercat.com/content/
70. САУРИН А.А. *Право собственности в Российской Федерации: конституционно-правовые пределы реализации и ограничения.* М.: Статут, 2014. 351 с. ISBN 978-5-8354-1060-6
71. ЦАРИКАЕВА Ж.М. *Конституционно-правовой режим права собственности в Российской Федерации:* автореферат дис. ...кандидата юридических наук: 12.00.02. М., 2007. 28 с. Disponibil: https://www.dissercat.com/content/
72. ЭБЗЕЕВ Б.С. *Конституция. Демократия. Права человека.* М., Черкесск: АО «ПУЛ», 1992. 228 с. ISBN 5779600023

ADNOTARE

Păduraru Olga, „Dreptul de proprietate privată, garanții constituționale și limitele acestuia”, teză de doctor în drept, Chișinău, 2020

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, 161 pagini de text de bază, bibliografie din 371 titluri. Rezultatele obținute sunt publicate în 6 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Constituția Republicii Moldova, drept de proprietate privată, garanții constituționale, constituționalizarea dreptului de proprietate privată, dreptul de proprietate funciară, piața financiar-bancară, restrângerea dreptului de proprietate privată, angajamente internaționale, excepția de neconstituționalitate, acces direct la organul jurisdicției constituționale.

Domeniul de studiu: specialitatea 552.01 - Drept constituțional

Scopul lucrării constă în evaluarea suficienței garanțiilor constituționale de protecție a dreptului de proprietate privată și identificarea rezervelor pentru sporirea gradului de aplicabilitate directă a normelor constituționale în procesul de realizare a acestui drept fundamental, inclusiv prin eficientizarea accesului direct la contenciosul constituțional.

Obiective de cercetare: abordarea instituției dreptului de proprietate privată, a garanțiilor și limitelor acestuia, ca elemente ale dreptului constitutional, evaluarea conceptului de constituire a dreptului de proprietate în Republica Moldova; expertizarea compatibilității cadrului constituțional național în domeniul protecției dreptului de proprietate cu normele Convenției CEDO și jurisprudența CtEDO; argumentarea unor schimbări în vederea ajustării normelor constituționale lacunare.

Noutatea și originalitatea științifică a cercetării constă în evaluarea suficienței normelor constituționale care creează garanții de protecție și respectare a dreptului fundamental de proprietate privată. Cercetarea analizează calitatea normelor de vocație constituțională privind dreptul de proprietate privată și justiția constituțională prin prisma reperelor teoretico-practice și a experienței avansate a statelor Europene. Profunzimea și caracterul multidimensional al cercetării a permis elaborarea unor propuneri de modernizare a cadrului constituțional al Republicii Moldova, cu scopul a aprofunda gradul de penetrare a garanțiilor constituționale în legislația infraconstituțională, a consolida practica judiciară de adjudecare a litigiilor la acest obiect și de a lărgi accesul direct al justițiabililor la Curtea Constituțională, urmând tendințele actuale.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în identificarea aspectelor lacunare ale mecanismelor constituționale de reglementare și protecție juridică a dreptului de proprietate privată în Republica Moldova, fapt care a determinat fundamentarea intervențiilor de natură constituțională, în vederea eficientizării acțiunii directe a nomelor constituționale și elaborării unor propuneri de completare a garanțiilor constituționale cu impact direct asupra realizării dreptului fundamental de proprietate.

Importanța teoretică a lucrării constă în cercetarea multiaspectuală a dreptului de proprietate privată în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, care sunt garantate de Constituie, din perspectiva evoluției istorice și a analizei comparate, cu proiectarea unor soluții calitativ noi de consolidare a protecției constituționale a dreptului de proprietate, în concordanță cu tendințele constituționalismului modern la nivel regional și internațional.

Valoarea aplicativă a lucrării rezidă în posibilitatea materializării practice a recomandărilor formulate în teză prin modificarea normelor constituționale care vor eficientiza acțiunea directă a acestora în vederea protejării dreptului de proprietate privată ca valoare generală a societății democratice și ca drept vital și fundamental al oricărui individ.

Implementarea rezultatelor științifice a fost probată în activitatea de avocat și în publicarea concluziilor teoretice și a recomandărilor practice în articole științifice.

ANNOTATION

Păduraru Olga, „The private property right, constitutional guarantees and its limitations", PhD thesis in law, Chișinău, 2020

Thesis structure: introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 371 titles, 161 pages of main text.

The research results have been published in 6 scientific articles.

Key words*:* Constitution of the Republic of Moldova, private property right, constitutional guarantees, the constitutionalization of property right, the right of land ownership, the financial-banking market, limitation on the private property right, internațional obligations, Constitutional Court, the exception of unconstitutionality, direct access to the authority of constitutional jurisdiction.

Research area*:* specialty 552.01-Constitutional Right.

The research goal and objective: The research goal consists in the determination of sufficiency of constitutional guarantees for protection of the private property right and identification of the possibility to increase the level of direct applicability of constitutional norms on the process of fulfillment of the given basic right, including through increasing the efficiency of direct access to the constitutional justice. For achieving this goal there were formulated the following **objectives for the research**: historical analysis of the property right institute; approach to the institution of the right to private property, of its guarantees and limitations, as elements of the constitutional right; assessment of the concept of formation of the private property right in the Republic of Moldova; assessment of compatibility of the național legislation in the field of property right protection with provisions of the ECHR Convention and ECHR jurisprudence; justification of some changes aimed to improve the constitutional norms and enhance direct access to the constitutional jurisdiction.

Scientific novelty and originality consist in the assessment of sufficiency of the constitutional norms providing guarantees on protection of the basic right for private property and identification of aspects connected with direct link between direct application of the constitutional norms and direct access to the constitutional justice.

The significant scientific problem solved in the research consists in the multilateral research and identification of the imperfection of constitutional mechanisms regulating and legally protecting property right in the Republic of Moldova for the purpose of increasing efficiency of direct application of constitutional norms according to the highest standards and the advanced practices.

Theoretical significance is conditioned by the comprehensive study of the property right in the system of fundamental human rights and freedoms guaranteed by the Constitution with account of historical evolution and comparative analysis for the purpose of development of qualitatively new decisions on consolidation of constitutional protection of the property right that correspond to the trends of modern constitutionalism at the regional and internațional levels.

Practical value of the research is determined by the possibility of practical materialization of the recommendations formulated in this work through changing the constitutional norms that will increase efficiency of their direct application aiming at the protection of the property right as a social value of democratic society and as a vital right of each individual.

Implementation of the scientific results has been proven in the activity of lawyer and in the publication of theoretical conclusions and practical recommendations in scientific articles.

АННОТАЦИЯ

Păduraru Olga, «Право частной собственности, конституционные гарантии и ограничения», докторская диссертация в области права, Кишинев, 2020

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 371 наименований, 161 страниц основного текста.

Полученные результаты опубликованы в 6 научных работах.

Ключевые слова: Конституция Республики Молдова, право частной собственности, конституционные гарантии, конституционализация права частной собственности, право собственности на землю, финансово-банковский рынок, ограничение права частной собственности, международные обязательства, исключение неконституционности, прямой доступ к конституционному правосудию.

Область исследования: специальность 552.01- Конституционное право.

Цель и задачи работы: Цель работы состоит в определении достаточности конституционных гарантий защиты права частной собственности и идентификация возможности повышения уровня прямого действия конституционных норм на процесс осуществления данного основного права, в том числе путем повышения эффективности прямого доступа к конституционному правосудию. **Задачи исследования**: исторический анализ института права собственности в румынском пространстве; исследование института права частной собственности, его гарантий и ограничений как элементов конституционного права, проанализировать становление концепции права частной собственности в Республике Молдова; оценить совместимость национального законодательства в области защиты права собственности с положениями Конвенции ЕСПЧ и юриспруденции ЕСПЧ; обосновать некоторыу изменения, направленные на усовершенствование конституционных норм и расширение прямого доступа к конституционной юрисдикции.

Научная новизна и оригинальность работы заключаются в оценке достаточности конституционных норм, которые предусматривают гарантии по защите основного права частной собственности и выявление аспектов связанных с прямой связью между прямым действием конституционных норм и прямым доступом к конституционному правосудию.

Важная научная проблема, которая была разрешена, состоит в многостороннем исследовании и выявлении несовершенства конституционных механизмов регулирования и юридической защиты права собственности в Республике Молдова в целях повышения эффективности прямого действия конституционных норм согласно самым высоким стандартам и передовой практике.

Теоретическая значимость работы обусловлена многогранным изучением права собственности в системе гарантированных Конституцией основных прав и свобод человека, с учетом исторической эволюции и сравнительного анализа, с целью разработки качественно новых решений по консолидации конституционной защиты права собственности которые соответствуют тенденциям современного конституционализма.

Прикладная значимость работы определяется возможностью практической материализации разработанных рекомендаций в данной работе путем изменения конституционных норм которые повысят эффективность их прямого действия в целях защиты права собственности как общественную ценность демократического общества и как жизненно важное право каждого индивидуума.

Внедрение результатов исследования было осуществлено в деятельности адвоката, а также в публикации теоретических выводов и практических рекомендаций в научных статьях.

PĂDURARU OLGA

DREPTUL DE PROPRIETATE PRIVATE, GARANȚII CONSTITUȚIONALE ȘI LIMITELE ACESTUIA

SPECIALITATEA 552.01 – DREPT CONSTITUTIONAL

Rezumatul tezei de doctorat în drept

Aprobat spre tipar: 28.12.2020	Formatul hârtiei: 60x84 1/16
Hârtie ofset.Tipar ofset.	Tirajul 20 ex.
Coli de tipar: 1,5	Comanda nr.

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității de Stat din Moldova mun. Chișinău, str. Alexei Mateevici, 60, MD 2019